

STUDII

UNIFICAREA LEGISLATIVĂ A
PRINCIPATELOR ROMÂNE ȘI
CONSOLIDAREA DREPTULUI ÎN PRIMELE
DECENII ALE REGATULUI ROMÂNIEI

DOI: 10.24193/SUBBIur.65(2020).4.3
Data publicării online: 16.03.2021

Sevastian CERCEL*

Rezumat: În perioada 1859-1918 România a construit și a consolidat un sistem de drept modern, supus unor principii fundamentale care se regăseau în întreaga Europă, cu mecanisme și instituții funcționale. O importanță cardinală a avut pentru sistemul juridic național adoptarea marilor coduri - Codul civil, Codul de procedură civilă, Codul penal și Codul de procedură penală – în perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Exercițiul legiferării moderne inițiat atunci, cu un ritm care a fost uneori criticat, a continuat prin adoptarea Constituției din anul 1866 sau prin măsurile de integrare a Dobrogei în sistemul dreptului românesc. Pe drumul deschis de generația Unirii Principatelor, Carol I a consolidat forța benefică a dreptului, construind un stat în care „numai legea desbătută și încuviințată de națiune, hotărâște și ocârmuiește”. Știința dreptului și cultura juridică aveau în România, după aproape șase decenii de la Unirea Principatelor, adunată prin tradiție și prin reformă, o zestre importantă, o veritabilă „stare de drept împlinită”. În Vechiul Regat, exista, la începutul secolului al XX-lea, un sistem de drept deplin înfăptuit care aștepta cu îndreptățire să fie temelia sistemului juridic al României Mari.

* Prof. Univ. Dr. Sevastian Cercele, Facultatea de Drept, Universitatea din Craiova, Institutul de Cercetări Socio-Umane al Academiei Române din Craiova.

Cuvinte cheie: unificare legislativă; Principatele Române; adoptarea marilor coduri; Constituția din 1866; integrarea Dobrogei.

THE LEGISLATIVE UNIFICATION OF THE ROMANIAN PRINCIPALITIES AND THE CONSOLIDATION OF LAW IN THE FIRST DECADES OF THE KINGDOM OF ROMANIA

Abstract: In the period 1859-1918, Romania built and consolidated a modern law system subject to fundamental principles that were found throughout Europe, with functional mechanisms and institutions. The adoption of the major codes - the Civil Code, the Code of Civil Procedure, the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure - during the reign of Alexandru Ioan Cuza had a cardinal importance for the national legal system. The exercise of modern legislation initiated at that time, in a rhythm which was sometimes criticized, continued through the adoption of the 1866 Constitution or through the measures of the integration of Dobrogea in the Romanian law system. On the path opened by the generation of the Union of the Principalities, Carol I strengthened the beneficial force of law, building a state in which “only the law debated and approved by the nation, decides and governs”. The science of law and legal culture had in Romania, almost six decades after the Union of the Principalities, gathered through tradition and reform, an important dowry, a true “fulfilled state of law”. In the Old Kingdom there was, at the beginning of the 20th century, a fully achieved legal system that rightly expected to be the foundation of the legal system of Greater Romania.**

Keywords: legislative unification; Romanian Principalities; adoption of major codes; 1866 constitution; integration of Dobrogea.

** Pentru prezenta traducere, autorul este recunoscător d-nei conf. univ. dr. Simina Badea, din cadrul Facultății de Drept a Universității din Craiova.

L'UNIFICATION LÉGISLATIVE DES PRINCIPAUTÉS ROUMAINES ET LA CONSOLIDATION DU DROIT DANS LES PREMIÈRES DÉCENNIES DU ROYAUME DE LA ROUMANIE

Résumé : Dans la période 1859-1918 la Roumanie a construit et a consolidé un système de droit moderne, soumis à certains principes fondamentaux qui se retrouvaient dans toute l'Europe, avec des mécanismes et institutions fonctionnels. Une importance cardinale pour le système juridique national a eu l'adoption de grands codes – le Code civil, le Code de procédure civile, le Code pénal, le Code de procédure pénale – sous le règne d'Alexandru Ioan Cuza. L'exercice de la législation moderne initié alors, avec un rythme parfois critiqué, a continué par l'adoption de la Constitution de 1866 ou par des mesures d'intégration de la région de Dobrogea dans le système du droit roumain. Sur la voie ouverte par la génération de l'Union des Principautés, Carol I a consolidé la force bénéfique du droit, en constituant un Etat où « seule la loi débattue et approuvée par la nation décide et gouverne ». La science du droit et la culture juridique avaient en Roumanie, après près de six décennies depuis l'Union des principautés, un héritage important, un véritable « état de droit accompli », rassemblé par tradition et par réforme. Dans l'Ancien Royaume existait, au début du XXe siècle, un système de droit tout accompli qui attendait à juste titre être le fondement du système juridique de la Grande Roumanie.

Mots-clés : unification législative, Principauté Roumaines, adoption de grands codes, Constitution de 1866, intégration de Dobrogea.

Cuprins

I.	1. Preliminarii	141
II.	Epoca pravielor Calimach și Caragea	144
III.	Dezvoltarea politică a Țării Românești și a Moldovei. Tratatul de pace de la Paris din martie 1856. Convenția de la Paris din august 1858.....	149
IV.	Dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza și Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris	156
V.	Proiectul legislativ al domnitorului Alexandru Ioan Cuza.....	164
VI.	Adoptarea marilor coduri românești	167
VII.	Constituția din 1866 și consolidarea dreptului român în deceniile următoare	175
VIII.	Concluzii	184

I. 1. Preliminarii

După Primul Război Mondial, România a traversat o perioadă în care, din punct de vedere legislativ, avea aspectul unui „mozaic juridic”, atât timp cât în fiecare provincie alipită exista o legislație proprie, iar pe teritoriul țării întregite erau în vigoare nu mai puțin de 13 coduri¹. În acest context, România Întregită apărea ca un amestec de elemente eterogene, iar în toate domeniile coexistau, alături de legile Vechiului Regat, legile fostelor stăpâniri străine: rusești, austriece, ungare. Acest amalgam general prejudicia grav ideea de unitate și acțiunea de unificare a vieții națiunii întregite². Institutul Social

¹ S. Popescu, T. Prelipceanu, *Unificarea Codului civil și a celui de procedură civilă, un remarcabil rezultat al conlucrării fructuoase dintre membrii și consilierii temporari ai Consiliului legislativ interbelic*, în *Revista de drept comercial* nr. 4/2008, p. 8.

² M. Duțu, *Un secol de stat unitar și drept național (1918-2018). Perspective istorice cultural-științifice*, Ed. Academiei Române, Ed. Universul Juridic, București, 2018, p. 38-39.

Român inaugura în decembrie 1921 organizarea unui sistem de prelegeri publice și propunea cercetarea științifică a „celor mai esențiale elemente ale constituției viitoare”³. În prelegerea sa din 25 decembrie 1921, Vintilă I Brătianu sublinia importanța Constituției din 1866 – „căci sub regimul ei am putut trece de la România Mică la cea Mare” - și menționa că numai „grație apelului continuu făcut la marele rezervor național, numai luând punctul de sprijin în dorința și putința întregului popor, la o viață mai bună și mai de sine stătătoare, am putut ajunge, în mai puțin de două generații, la neatârănarea noastră de toate felurile”. În alte condiții, Vechiul Regat nu ar fi avut posibilitatea să treacă într-o jumătate de secol „de la cele două mici principate vasale, lipsite de orice organizare temeinică, la România Mare”⁴. La rândul său, Andrei Rădulescu sublinia în anul 1927, că unificarea legislativă este necesară „pentru a desăvârși unitatea sufletească a neamului, pentru a întări cât mai mult conștiința națională”. Diversitatea normelor juridice aplicabile „îngreuiază foarte mult viața din toate punctele de vedere și menține în mare

³ D. Gusti, Președintele Institutului Social Român, *Cuvânt de deschidere*, în *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, Ed. Humanitas, București, 1990 – care reproduce Noua Constituție a României, 23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social român, apărut la Tiparul Cultura Națională, București, f.a. –, p. 19-23, datat 18 decembrie 1921, unde sublinia, printre altele, că „sufletul nou al României întregite trebuie să fie adăpostit într-un așezământ de stat, a cărui boltă să fie întreținută cu măreție de coloane juridice solide și impunătoare. Iată o operă urgentă de îndeplinit, ce trebuie să se impună atenției tuturor” (p. 19) – s.n. C. S.

⁴ Vintilă I. Brătianu, *Nevoile statului modern și Constituția României Mari*, în *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, p.54-72, care subliniază că primul principiu care trebuie să inspire Constituția viitoare este „de a păstra statului român *caracterul unitar național* la care-i dă dreptul majoritatea copleșitoare a neamului nostru” (p. 58). În concepția sa, consecința directă a caracterului național este că „așezământul viitor trebuie să fie hotărât *democratic* (...) Numai solidarizând întreaga masă a poporului cu mersul statului vom putea spori energia națională și recăștiga timpul pierdut” (p. 59).

parte vechile granițe”⁵. Este amintită dificultatea misiunii magistraților care caută să înțeleagă cât mai bine noianul de legi pentru a soluționa problemele juridice aduse în fața instanțelor⁶ și argumenta că „mijlocul cel mai potrivit pentru unificare este introducerea legislației din Vechiul Regat și în noile teritorii”⁷.

Pornind de la importanța Constituției din 1866 și de la ideea unificării legislative prin extinderea legislației Vechiului Regat, menționate mai sus,

⁵ A. Rădulescu, *Unificarea legislativă, Memoriile Secțiunii Istorice*, ședința din 2 iunie 1927, seria III, tomul VII, Cultura Națională, București (disponibil și pe www.digibuc.ro, p. 3-7, accesat august 2020), care menționa dificultățile întâlnite în multe aspecte obișnuite ale vieții: „Căsătorit în Basarabia te întrebi dacă ești valabil căsătorit și ce valoare are această căsătorie în restul țării, nu știi dacă vei fi socotit ca atare în altă provincie. Divorțat, într-o altă parte a țării, nu știi dacă vei fi socotit ca atare în altă provincie. Deschizându-se succesiunea unuia din vechiul Regat, care era trimis funcționar într-una din noile provincii, te vei întreba ce lege se aplică, cine vine la moștenire, etc? Dar o chitanță, o poliță cum trebuie făcută? Societățile cum trebuie constituite?”.

⁶ „Cine n-are posibilitatea să facă alte cercetări, binevoiască a trece la Curtea de Casație și să asculte despre câte legi se vorbește și cât de departe suntem de unitatea legislativă, dinainte de război când juriștii își arătau talentul și știința, lucrând cu aceleași elemente de bază, cari formau dreptul – unul singur – al poporului român. Dacă s-ar cunoaște multiplele neajunsuri, ce rezultă din aceasta și asupra cărora n-avem timp să stăruim, nu știm câți ar mai sta la îndoială spre a recunoaște necesitatea unificării”, A. Rădulescu, *Unificarea legislativă*, p. 5. A se vedea și A. Rădulescu, *Puterea judecătorească*, 10 martie 1922, în *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, Ed. Humanitas, București, 1990, p. 278-314, unde autorul analizează și problema recrutării magistraților.

⁷ „Unitatea deplină în toate domeniile, pe temelii și în spirit românesc, asta e datoria acelorora cari au avut norocul să vadă aievea visul Românilor și care au misiunea să asigure cu dreptate, pentru vecie și în chip solid, întruparea lui măreață”, A. Rădulescu, *Unificarea legislativă*, p. 43. De asemenea, A. Rădulescu, *Dreptul românesc în Basarabia*, comunicare susținută în ședința publică a Academiei Române de la 3 iulie 1942, republicată la Ed. Universul Juridic, București, 2017, unde afirma: „Basarabia a rămas românească și pe terenul dreptului ca în toate formele vieții poporului său. Acest adevăr – pe care îl poate controla oricine – trebuie să-l știm cu toții și este o datorie să-l facem cunoscut și străinilor, iar la nevoie să-l folosim pentru apărarea neamului nostru, care respectă drepturile altora și nu cere pentru sine decât dreptate”.

evoluția dreptului românesc în perioada delimitată de momentul Unirii Principatelor din 1859 și cel al Marii Uniri din 1918 oferă un larg domeniu de cercetare. Este o perioadă în care regăsim momente importante ale consolidării dreptului național, de la prima unificare legislativă modernă, la adoptarea constituției din anul 1866 sau la integrarea Dobrogei în sistemul dreptului românesc. În general, în perioada respectivă de aproape 6 decenii, mai exact 59 de ani, există o evoluție a dreptului pozitiv în România, însoțită de o bogată și însemnată jurisprudență, care a oferit, *exempli gratia*, o soluție pragmatică, la începutul anului 1912, în chestiunea controlului judecătoresc de constituționalitate a legilor⁸. O experiență legislativă care constituia o temelie solidă pentru edificiul Dreptului ce urma să fie construit pentru România Mare, imediat după memorabilele pagini de istorie națională ale anului 1918.

II. Epoca pravilelor Calimach și Caragea

Este important de subliniat că această perioadă a fost pregătită, pe plan legislativ, de „*epoca pravilelor Calimach și Caragea*”, așa cum o numea

⁸ În cauza „Societatea comunală de tramvaiuri București cu Ministerul de Interne și Primăria Capitalei”; a se vedea, Petre Misir, *Au sau nu judecătorii noștri dreptul de a examina constituționalitatea legilor și la caz când le-ar găsi abătute de la regulile constituționale să refuze a le aplica*, în *Dreptul* nr. 13/ 1912, p. 97-100; N. Basilescu, *Legiuitorul la bara justiției*, în *Curierul Judiciar* nr. 13 din 16 februarie 1912, p. 151; F. Lamaude, *Inconstituționalitatea legilor și stabilirea sancțiunii sale*, în *Dreptul* nr. 58/1912, p. 469; G. Jezé, *L' inconstitutionnalité des lois en Roumanie*, în *Revue de Droit Public*, Paris, 1912, p. 138-139. Pentru examenul și evoluția jurisprudenței în materia controlului constituționalității legilor în perioada respectivă, G. Alexianu, *Curs de drept constituțional*, vol. I, Ed. Casei Școalelor, București, 1930, pp. 309-318.

Andrei Rădulescu, „după legile care au avut cea mai lungă durată”⁹. El considera că această „epocă” începe în anul 1814, cu Manualul juridic al lui Andronache Donici și pregătirea celor două pravile. Apariția lucrării lui Donici, cu titlul „*Adunare cuprinzătoare în scurt de pravilele cărților împărătești spre înlesnire celor ce se îndeletnicesc întru învățătura lor, cu trimitere către carte, titlu și capul împărăteștilor pravili*”, deși nu s-a bucurat de o recunoaștere oficială, a avut o importanță deosebită. Ea a fost redactată în limba română, fiind „prima legiuire mai mare scrisă în românește” (A. Rădulescu), cu reglementări avansate și o structură modernă¹⁰. Perioada respectivă se încheie în momentul în care a fost elaborat și a intrat în vigoare Codul civil, respectiv, la 1 decembrie 1865. Acest act normativ a fost votat, decretat și promulgat cu titlul de *Codicele civil*, iar mai târziu a purtat numele de *Codicele Alexandru Ioan*, propus de ministrul justiției, care argumenta că noul Cod este „rezultatul ideilor regeneratorii” ale domnului (din 29

⁹ A. Rădulescu, *Cultura juridică românească în ultimul secol*, discurs rostit la 3 iunie 1922 în ședința solemnă sub președenția A.S.R. Principele Carol, Cultura Națională, București, 1923, p. 27. Pentru evoluția dreptului român sub regimul turco-fanariot, E. Cernea, E. Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, ediție revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2006, p. 190-203; L. P. Marcu, *Istoria dreptului românesc*, Ed. Lumina Lex, București, 1997, p. 167-178; Val. Al. Georgescu, V. Șotropa, în *Istoria dreptului românesc*, vol. I, Partea întâi, responsabili de volum: Dumitru Firoiu, Liviu P. Marcu, Ed. Academiei R.S.R., București, 1984, Titlul I – *Privire generală*, cap. III - *Structura și izvoarele dreptului*, p. 65- 93; Elena Tereza Chilom, *Istoria dreptului românesc*, Ed. Universitaria, Craiova, 2002, p. 171-177.

¹⁰ Pentru viața și opera lui A. Donici, a se vedea, A. Rădulescu, *Juristul Andronache Donici*, Cultura Națională, București, 1930, care amintește că deși aprobată de „Vodă Calimach să fie tipărită și implicit admisă să fie folosită în Moldova, nu era totuși decât un manual îndrumător, un fel de Institute” (p. 25). Publicată la Iași în 1814, cartea lui Donici s-a aplicat și în Basarabia - tradusă în rusește, „cu multe omisiuni și erori” -, timp de 114 ani, până la 1 iunie 1928, când „locul acestei cărți l-a luat codul nostru civil” (p. 27-28); Sorin Radu, *Vespasian Erbiceanu (1865-1943). Studiu monografic*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, p. 89 și 184, care menționează traducerea în rusește a cărții lui Donici.

decembrie 1864)¹¹. Dezvoltarea culturii juridice în cele două Principate, în această perioadă, „se înfățișează cam în același chip” și regăsim aici o „influențare reciprocă” și o veritabilă „întrecere în realizarea aceleiași scop”, astfel încât „la o pravilă, la o instituție, la o măsură răspundea țara soră cât de curând cu alta aproape similară”. Între cele două Principate se stabilește acum o adevărată „unitate juridică, necuprinsă în texte, dar în principii și alte manifestări culturale, unitate care devine deplină la sfârșitul acestei epoci”¹².

În plan european, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea se manifesta, sub influența principiilor Revoluției franceze, un puternic curent de codificare, „un fel de mistică a codificării”¹³. La București, în lucrarea publicată în 1842 și intitulată „*Tălmăcirea condicii comerciale, după metoda lui Bravard-Verrier, pentru întrebuițarea judecătorilor, a avocaților și a neguțătorilor*”, Gh. A. Manu și A. Roset-Bibica aminteau că această „aplecare de codificații a coprin Europa întreagă și toată lumea nouă”. Acest curent cuprinde și Țările Române, iar „*Valahia... nu*

¹¹ Paul Cosmovici (coord.), *Tratat de drept civil*, vol. I, Partea generală, Ed. Academiei, București, 1989, p. 33. Cu privire la schimbarea denumirii în „Codice civil”, la propunerea din 16 iunie 1866 a Consiliului de Miniștri, motivând că noul Cod civil este, cu mici modificări, Codul civil francez, care nu poate fi desemnat cu alt nume decât al „gloriosului și nemuritorului său autor” (Napoleon I – s.n., A. Rădulescu, *Izvoarele dreptului civil*, în *Pagini de istoria dreptului românesc*, op. cit., p. 186, care subliniază că hotărârea respectivă privea și celelalte coduri și a fost aprobată de domnitorul Carol și publicată în Monitorul Oficial din 23 iunie 1866.

¹² A. Rădulescu, *Cultura juridică românească în ultimul secol*, care împarte această epocă în trei perioade: a. perioada anterioară Regulamentelor Organice; b. perioada Regulamentelor Organice; c. perioada Convenției de la Paris și a Statutului (op. cit., p. 27).

¹³ Ripert et Boulanger, *Traté de droit civil*, Paris, 1957, t. I, nr. 321; pentru aspecte privind redactarea, descrierea și aprecierea Codului civil francez, Ambroise Colin et Henri Capitant, *Curs elementar de drept civil francez*, traducere de Victor G. Cadere și Ioan Miloae, Imprimeria Centrală, București, 1940, nr. 17-18, p. 24-29.

poate să rămâie străină la acest duh de codificație”¹⁴. Este întocmită Legiuirea Caragea, promulgată la 1 iunie 1818 și pusă în aplicare la 1 septembrie 1818. Scrisă de la început în limba greacă și în limba română, apărută în ediție oficială în ambele limbi la 1818, ea are ca izvoare dreptul roman și greco-roman, în special din legislația lui Justinian, anumite rânduieli din dreptul țării și, într-o mică măsură, dreptul apusean¹⁵. Ea a fost legea civilă a Țării Românești 47 de ani și 3 luni, cu mențiunea că unele texte au fost modificate sau abrogate prin alte rânduieli, înainte de 1 decembrie 1865. În condițiile art. 1415 (cu privire la locațiunile ereditare, cunoscute sub numele de emfiteuze sau embatic) și art. 1912 (care abroga Legiuirea Caragea, însă numai în tot ce nu este conform cu regulile prescise în noua lege civilă) din Codul civil român de la 1864, s-a admis că această legiuire s-a aplicat și după 1 decembrie 1865 în anumite cauze¹⁶.

În Moldova, domnul Scarlat Calimach, ajutat de Christian Flechtenmacher, Anania Cuzanos, Andronache Donici și alții, a izbutit să elaboreze *Condica țivilă sau politicească a Principatului Moldovii*, promulgată la 1 iunie 1817 și pusă în aplicare la 1 septembrie 1817, cu un an înaintea Legiurii Caragea din Valahia. Codul Calimach a fost scris în limba

¹⁴ A. Rădulescu, *Primele încercări de doctrină comercială în Țara Românească*, în *Pagini de istoria dreptului românesc*, ediție îngrijită de Irina Rădulescu- Valasoglu, Ed. Academiei, București, 1970, p. 170.

¹⁵ A. Rădulescu, *Izvoarele dreptului civil*, în *Pagini de istoria dreptului românesc*, op. cit., p. 172- 179; *Legiuirea Caragea*, ediție critică, Ed. Academiei, 1955, întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei R.P. R, condus de A. Rădulescu.

¹⁶ A. Rădulescu, *Introducere*, în *Legiuirea Caragea*, ediție critică, Ed. Academiei, 1955, p. V-XXVI; A. Rădulescu, *Pagini despre Legiuirea Caragea*, în *Pagini inedite din istoria vechiului drept românesc*, ediție îngrijită de Irina Rădulescu- Valasoglu, Ed. Academiei Române, 1991, p. 77-102.

greacă și a fost tipărit în trei părți. Prima parte cuprindea o introducere despre legile politice îndeobște și despre dreptul persoanelor, fiind tipărită la Iași, la 1816, în tipografia grecească de la mănăstirea Trei Ierarhi. A fost tradus la sfârșitul anului 1831, fiind tipărit în românește doi ani mai târziu. La 5 decembrie 1833, Marele Logofăt al Dreptății Costache Sturdza a prezentat Obșteștii Obicinuite Adunări un exemplar tipărit „întâia oară în limba patriei”¹⁷. Considerat ca fiind „*cea mai de seamă lege civilă din trecutul nostru*”, apreciat de străini - fiind recomandat grecilor de către Zachariae von Liendenthal pentru a fi adoptată ca lege a statului lor -, Codul Calimach a avut ca izvoare dreptul roman, greco-roman, în special Bazilicalele, părți din dreptul anterior al țării și anumite dispoziții din legile europene ale vremii¹⁸. Condica civilă a Moldovei a guvernat raporturile sociale care îi alcătuiau obiectul de reglementare, până la adoptarea și intrarea în vigoare a Codului civil român de la 1864. Din nevoia grabnică a unificării legislative a trebuit să-i cedeze locul acestuia, înainte de a împlini o jumătate de veac de aplicabilitate.

De remarcat că Regulamentul organic al Țării Românești (art. 241) recomanda, în 1831, alcătuirea unui cod civil și a unui cod penal modern. Ca urmare a acestei recomandări, la 31 martie 1831 s-a instituit o comisie pentru

¹⁷ A. Rădulescu, *Introducere, în Codul Calimach*, ediție critică, Ed. Academiei, 1958, întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc, p. 3-34, precum și Anexa I A, pct. 9, p. 868; A. Rădulescu, *Izvoarele Codului Calimach*, în *Pagini de istoria dreptului românesc*, op. cit., p. 133-154.

¹⁸ A. Rădulescu, *Izvoarele dreptului civil*, op. cit., p. 177, care subliniază că opinia conform căreia Codul Calimach este o simplă copie a Codului austriac este fără temei și consideră că asemănarea cu Codul civil austriac în privința planului și în multe părți ale redacției, ceea ce a contribuit la apariția acestei opinii, se explică prin faptul că ambele coduri au aceleași izvoare principale: dreptul roman și dreptul greco-roman (p. 178).

a elabora o condică politică și penală, dar nu s-a mers mai departe. În Regulamentul organic al Moldovei nu există o astfel de recomandare, deoarece Codul Calimach și Condica criminalicească (1820-1826), reglementau separat materia dreptului civil și, respectiv, materia dreptului penal și a procedurii penale. Legiuirea Caragea era, în principal, un cod civil (primele patru părți), dar cuprindea și norme de drept penal (partea a 5-a), procedură penală și procedură civilă (partea a 6-a).

III. Dezvoltarea politică a Țării Românești și a Moldovei. Tratatul de pace de la Paris din martie 1856. Convenția de la Paris din august 1858

În plan internațional, conflictul de interese dintre Marile Puteri pentru controlul Mediteranei Orientale și al Strâmtoarelor – Bosfor și Dardanele -, declanșează în anul 1853 Războiul Crimeii. În scenă se află, de o parte, Turcia, sprijinită de Franța, Anglia, Sardinia și, indirect, de Prusia și Austria, iar de cealaltă parte, Rusia. Contextul istoric oferit de înfrângerea Rusiei de către Imperiul Otoman și aliații europeni, aduce în prim plan problema organizării statale a Principatelor Române.

Tratatul de Pace de la Paris din 18/30 martie 1856, care a pus capăt Războiului Crimeii, a influențat în mod decisiv dezvoltarea politică a Țării Românești și Moldovei, având în vedere că include clauze importante privitoare la Principate. Pe de o parte, se retrocedează Moldovei unele părți din cele trei județe sudice ale Basarabiei (Cahul, Bolgrad și Ismail). Această situație va spori tensiunile existente deja în relațiile ruso-române, pentru că, deși zona respectivă reprezenta numai 5000 km² și avea o importanță

economică modestă, Rusia pierdea accesul la Dunăre, iar țarul va resimți ca pe o umilință personală pierderea acestui teritoriu, fiind hotărât să-l redobândească¹⁹. Pe de altă parte, „Principatele Valahia și Moldova” rămân sub suzeranitatea Porții, cu garanția colectivă a Puterilor semnatare. Se consemna astfel, menținerea suzeranității otomane asupra Principatelor și înlocuirea protectoratului Rusiei țariste, instituit prin Tratatul de la Adrianopol din 2/14 septembrie 1829, cu garanția colectivă a celor șase Puteri europene: Franța, Marea Britanie, Imperiul Habsburgic, Prusia, Rusia și Sardinia. În această materie, art. 22 din Tratat prevede că „niciuna din Puterile garante nu va putea exercita asupra lor protecție exclusivă. În această privință, nu se prevede niciun drept special de ingerință în treburile lor interne”²⁰. Tratatul, care instituie libertatea navigației pe Dunăre²¹ și neutralitatea Mării Negre, aduce, totodată, o confirmare juridică internațională a existenței autonome a Principatelor și a relațiilor speciale pe care le au cu Imperiul Otoman. În acest sens, art. 22 menționează expres

¹⁹ Documentele Comisiei de delimitare a frontierei în Basarabia vor consemna discuțiile dintre comisarii Marilor Puteri (Austria, Franța, Marea Britanie, Rusia și Turcia) privind problemele încorporării treptate a teritoriului cedat Moldovei de către Rusia. Vornicul Constantin Negruzzi, care a participat la lucrări în calitate de reprezentant al guvernului moldovenesc a solicitat informații necesare îndeplinirii acestei misiuni, a se vedea Protocoalele nr X și XI ale Comisiei, în Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, Ioana-Mihaela Bonda, Ana Victoria Sima, Teodor Laurențiu Popescu (coord.), *Construind Unirea cea Mare*, vol I, *De la Revoluția pașoptistă la formarea Partidului Național Român (1848- 1881)*, volum îngrijit și prefațat de Mircea – Gheorghe Abrudan, Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018, pct. 100 și 101, pp. 419-426.

²⁰ Pentru textul dispozițiilor din Tratat referitoare la situația Principatelor Române, Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, Ioana-Mihaela Bonda, Ana Victoria Sima, Teodor Laurențiu Popescu (coord.), op. cit., vol. I, pct. 93. 1856, martie 30, Paris. Fragment din Tratatul de pace de la Paris, pp. 402-405.

²¹ Principatele au un rol modest în această materie, chiar dacă secțiunea lor de Dunăre este cea mai lungă, motivându-se că nu erau state suverane.

„privilegiile” și „imunitățile” acestora, iar art. 23 prevede că Sublima Poartă se angajează să le păstreze „o administrație independentă și națională, ca și deplina libertate a culturii, a legislației, a comerțului și navigației”.

Pentru a cunoaște dorințele românilor, printr-o schimbare radicală a modului lor obișnuit de a trata Principatele, Puterile au prevăzut alegerea unor adunări consultative speciale, care să-și facă cunoscută opinia cu privire la problemele importante. Pentru prima dată populația acestor Principate urma să fie consultată asupra viitoarei lor organizări, prin convocarea celor două Adunări (Divanuri) ad-hoc, constituite astfel încât „să reprezinte cât mai exact interesele tuturor claselor societății” (art. 24). Se institua o Comisie de informare a Puterilor garante, care urma să cerceteze doleanțele românilor, iar ulterior, pe baza lucrărilor Adunărilor ad-hoc și a propriilor constatări, să elaboreze un raport, ce urma să constituie documentul de bază pentru lucrările unei viitoare Conferințe diplomatice²²: „Înțelegerea finală cu puterea suzerană va fi consfințită printr-o convenție încheiată la Paris între Înaltele Puteri contractante”, consemna art. 25 din Tratat. În sfârșit, puterile stipulau ca toate trupele străine să fie retrase din Principate, îndată ce Imperiul Otoman și Austria vor putea face aranjamentele necesare.

Devenea decisivă acum acțiunea partidei naționale muntene și moldovene, care exprima dorințele unei majorități active și entuziaste, în contradicție cu o minoritate conservatoare, care urmărea menținerea vechilor rânduieli. La nivelul Puterilor garante se puteau observa două orientări: una

²² Dan Berindei, *Diplomația românească modernă. De la începuturi la proclamarea independenței de stat (1821- 1877)*, București, Ed. Albatros, 1995, p. 117.

favorabilă unirii – Franța (Napoleon al III-lea), Rusia, Sardinia, Prusia -, cealaltă împotriva unirii – Imperiul Otoman, Austria, Anglia²³.

Potrivit Tratatului de pace de la Paris, au fost convocate *Adunări ad-hoc*, în cadrul cărora erau reprezentate principalele categorii sociale, inclusiv țărănimea (care constituia peste 80% din populație) și care urmau să formuleze dezideratele țării. Alegerile pentru Adunările ad-hoc și lucrările acestora, desfășurate la Iași și la București în toamna anului 1857, alcătuiesc un capitol aparte în istoria mișcării pentru realizarea unirii Principatelor. Perioada respectivă consemnează benefic intensificarea relațiilor dintre unioniștii munteni și moldoveni, stabilirea unui contact permanent, schimburi de vizite și acțiuni combinate. Spre exemplu, la sfârșitul lunii

²³ Pentru Unirea Principatelor, *Documente privind Unirea Principatelor, 1 – Documente interne, 1854- 1857*, Dan Berindei (redactor responsabil) ș.a., București, 1961; Dan Berindei (coord), *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, Constituirea României moderne (1821-1878), în principal, partea a II-a, cap. X- XII, pp. 387- 485; Dan Berindei, *Epoca Unirii*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1979, pp. 9- 93; Gheorghe Iacob, *Români în perioada edificării statelor naționale (1859- 1918)*, pp. 607- 685, în *Construind Unirea cea Mare*, vol. VII, *De la Sarmizegetusa la Alba Iulia. Stat și statalitate pe teritoriul României*, volum îngrijit de Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan, Ed. Școala Ardeleană, Cluj - Napoca, 2018; Gheorghe Iacob, *România în epoca modernizării (1859- 1939)*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013, în special, IV. *Sub semnul „politicii faptului împlinit”. De la Unirea Principatelor la proclamarea Regatului (1859- 1881)*, pp. 61-76; Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. 9, *Unificatorii*, București, 1938; Nicolae Iorga, *Partea lui Napoleon III în Unirea Principatelor*, (conferință ținută la Liga Culturală în ziua de 27 Februar 1915), Ed. Ligei pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor, București, 1915; Gheorghe Platon, *Lupta românilor pentru unitatea națională. Ecouri din presa europeană (1855-1859)*, Ed. Junimea, Iași, 1974; Keith Hitchens, *Români. 1774- 1866*, ediția a II-a revăzută, traducere din engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Ed. Humanitas, București, 1996, în special, 7. *Principatele Unite*, pp. 335-387; Dumitru Vitcu, *Diplomații Unirii*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1979; D. A. Sturdza, *Însemnările Divanurilor ad hoc din Iași și din București în istoria renașterii României*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria II, tom XXXIII (1910- 1911); XXXIV (1911- 1912); D. A. Sturdza și alții, *Acte și documente relative la istoria renascerei României*, București, 1888 – 1909, vol. I- X.

septembrie 1857, Dimitrie Brătianu se deplasează la Iași și are întrevederi cu fruntașii moldoveni ai mișcării pentru unire. În perioada respectivă a continuat, fiind consemnată pe larg în documente, o strânsă legătură epistolară între conducătorii Partidei naționale din cele două țări²⁴. Centrele de politică românească din afara Principatelor își continuă activitatea. La Paris este publicată în 1857 o broșură care prezintă o serie de propuneri în privința celor mai adecvate doleanțe pe care trebuie să le exprime Adunările ad-hoc. Revendicările vizează în primul rând unirea Principatelor și consolidarea autonomiei acestora, cu mențiunea că problemele referitoare la politica socială pot fi abordate ulterior pe plan intern²⁵.

În martie 1857, în perspectiva alegerilor pentru *Adunarea ad-hoc*, unioniștii moldoveni anunță constituirea Comitetului electoral al Unirii pentru Iași și își prezintă programul, care „se întemeiază pe înșiși principiile Tratatului de la Paris”. Punctele centrale ale acestui program sunt unirea Principatelor și promovarea autonomiei lor sub garanția colectivă a Marilor Puteri semnatare ale tratatului. Se dorește ca puterea legiuitoare să fie „încredințată unei obștești adunări care să reprezinte interesele întregii nații”.

²⁴ Dan Berindei, *Știri noi privind conclucrarea muntenilor și moldovenilor în lupta pentru Unirea Principatelor*, în *Fiile din trecutul istoric al județului Prahova*, Ploiești, 1971, p. 5-14; Maria Huminic, *Colaborarea dintre unioniștii moldoveni și munteni în lumina unor documente ale vremii aflate în Muzeul Unirii din Iași*, în „Cercetări istorice”, Iași, I, 1970, p. 29-42. Despre Adunările ad-hoc și semnificația lor, Dan Berindei, *Epoca Unirii*, pp. 51- 72; Cornelia Bodea (ed), *Corespondență politică (1855-1859)*, Ed. Academiei R.P.R., București 1963, Dimitrie A. Sturdza către Constantin Hurmuzachi, 3 iulie 1856 (unde consemnează aspirațiile unioniste și încrederea nestrămutată în apropiata realizare a Unirii), p. 115; Grigorie Ioranu către Mihail Kogălniceanu, 24 iulie 1856 (care îl anunță cu privire la înființarea de comitete ale Unirii la București și subliniază spiritul unionist din țară), pp. 123-124.

²⁵ *Ce se cuvine să cerem la Adunările ad-hoc*, Imprimerie de Gustave Gratiot & Comp., Paris, 1857; Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Ioana-Mihaela Bonda, Ana Victoria Sima, Teodor Laurențiu Popescu (coord.), op. cit., vol. I, pct. 99, pp. 416-419.

În același timp, unioniștii din Țara Românească își prezintă programul politic și se declară în asentimentul unioniștilor moldoveni. Se dorește „Unirea țărilor România și Moldova, într-un singur stat și sub un singur guvern”, precum și „prinț străin cu moștenirea tronului, ales dintr-o dinastie domnitoare d-ale Europei”²⁶.

Adunarea ad-hoc a Moldovei a votat la propunerea lui M. Kogălniceanu, în ședința din 7/19 octombrie 1857, cu 81 voturi pentru și 2 împotriva, o declarație pentru „Unirea Principatelor într-un singur stat sub numele de România, pentru un prinț străin ereditar, pentru neutralitatea Principatelor și pentru o putere legiuitoare „încredințată unei obștești adunări, în care să fie reprezentate toate interesele nației”. La București, rezoluția votată în unanimitate la 9/21 octombrie 1857, cuprindea aceleași deziderate²⁷.

Comisia de informare a puterilor garante consemna în raportul său „dorințele” exprimate de cele două Adunări ad-hoc, observațiile comisarilor și propunea o serie de reforme asupra cărora se întrunise un consens unanim: abolirea privilegiilor și egalitatea în fața impozitului și a legii, revizuirea relațiilor agrare, separarea puterii judiciare de cea executivă și introducerea graduală a inamovibilității magistraturii, îmbunătățirea învățământului și crearea unui învățământ universitar, simplificarea sistemului financiar, dezvoltarea căilor de comunicații.

²⁶ Pentru textul programelor politice, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Ioana-Mihaela Bonda, Ana Victoria Sima, Teodor Laurențiu Popescu (coord.), op. cit., vol. I, nr. 105, pp. 434-438, nr. 107, pp. 440-442.

²⁷ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, p. 59-61. Presa franceză relatează rezultatele dezbaterilor Divanurilor și sublinia că „totul este clar și neechivoc”, Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională 1855-1859. Ecouri în presa europeană*, p. 40.

La 10/22 mai 1858 s-au deschis la Paris lucrările conferinței care urma să elaboreze, în conformitate cu prevederile tratatului din 1856, o convenție privind organizarea „definitivă” a Principatelor. Guvernul francez își menține ferm atitudinea favorabilă cauzei românești, sprijinit de Rusia, Sardinei și Prusia. De cealaltă parte, Poarta și Austria sunt împotriva. Conferința ambasadurilor puterilor garante încheie, după laborioase negocieri, *Convenția de la Paris din 9/17 august 1858*. Marile Puteri se declarau pentru o formulă de compromis: Muntenia și Moldova vor purta numele de Principatele Unite; la Focșani va funcționa o Comisie centrală pentru pregătirea legilor și o Curte de Casație comună; toți cetățenii erau egali în fața legilor (art. 46), iar privilegiile și rangurile de boieri se desființează²⁸.

Importante erau stipulațiile privitoare la domn, care putea să fie în fiecare țară un moldovean sau un muntean, cu un venit de trei mii de galbeni și având îndeplinite funcții publice timp de zece ani. Acesta era „ales pe viață de Adunare” și trebuia să obțină investitura Porții „în termen de o lună cel mult”. Puterea legislativă urma să fie exercitată în mod colectiv de domn, de Adunarea electivă și de Comisia centrală. Stipulațiile electorale anexate convenției restrângeau dreptul la vot direct la câteva mii de oameni. Prerogativele Șefului statului erau prevăzute în art. 14-15 din Convenție: exercitarea guvernării împreună cu miniștrii, pe care îi numea; sancționarea și promulgarea legilor, dar și dreptul de a refuza sancționarea legilor; dreptul de a ierta sau micșora pedepsele în materie criminală, fără a se amesteca în

²⁸ Pentru textul Convenției, *Acte și documente*, vol. VII, pp. 306-314; B. Boerescu, *Examen de la Convention du 19 août relative à l'organisation des Principautés Danubiennes*, Paris, 1858; <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/21852>, accesat în iunie- august 2020; Loredana-Maria Ilin, *Sistemul constitutional românesc (1821- 1923)*, Ed. Aius, Craiova, 2009, pp. 181-188.

bunul mers al justiției; dreptul de inițiativă legislativă și întocmirea bugetului, care urma să fie supus deliberărilor și votului Adunării; dreptul de a numi în toate funcțiile administrației publice și de a întocmi regulamente pentru executarea legilor. El avea, de asemenea, dreptul de a convoca Adunarea în sesiune ordinară sau extraordinară, de a prelungi sesiunea ordinară și de a dizolva Adunarea, având obligația de a convoca o noua Adunare în termen de trei luni. Dispunea de dreptul de a convoca, în caz de pericol pentru granițele țării, oștile celor două Principate, în urma înțelegerii celor doi domni și cu înștiințarea Porții, dar și dreptul de a numi și revoca, după caz, comandantul armatei. Toate aceste prerogative erau similare cu acelea ale oricărui monarh constituțional, așa cum observa Andrei Rădulescu²⁹, fiind prevăzut și principiul inviolabilității și iresponsabilității, în sensul că orice act al Domnului trebuia contrasemnat de un ministru, care își asuma întreaga responsabilitate.

IV. Dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza și Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris

În conformitate cu prevederile Convenției de la Paris, în Principate au fost constituite câte o comisie provizorie, pentru a asigura alegerile adunărilor electivă, care urmau să desemneze cei doi domnitori. În Moldova căimăcămia a fost încredințată lui Anastasie Panu și Vasile Sturdza, reprezentanți ai Partidei naționale, și boierului conservator Ștefan Catargiu. În Țara Românească membrii căimăcămiei reprezentau poziții conservatoare - Ioan

²⁹ Andrei Rădulescu, *Organizarea statului în timpul domniei lui Cuza- Vodă*, București, Cartea Românească, 1932, p. 10.

Manu și Emanoil Băleanu - sau moderat conservatoare - I. Al. Filipescu. Adunarea electivă a Moldovei era dominată de către reprezentanții partidei naționale, în timp ce în Țara Românească aceasta era dominată de către conservatori. Când la 28 decembrie 1858/9 ianuarie 1859 s-a deschis Adunarea electivă a Moldovei, deputații au fost salutați cu entuziasm de popor. La 5/17 ianuarie 1859 a fost ales domnitor Al. I. Cuza, cu unanimitatea deputaților prezenți. Colonelul Cuza era cunoscut ca fruntaș al mișcării unioniste, care în vara anului 1857 își dăduse demisia din funcția de pârcălab de Covurlui (Galați) în semn de protest împotriva falsificării alegerilor din Moldova și abuzurilor electorale ale caimacamului Vogoridi. Membru al Adunării ad-hoc, Cuza devenise apoi loctiitor al hatmanului, comandant al armatei țării. După depunerea jurământului noului ales, în care arăta că dorea să apere „drepturile și interesele patriei” și să asigure „binele și fericirea nației române”, Mihail Kogălniceanu a ținut în numele adunării un impresionant discurs³⁰. La București, partida națională a acționat în așa fel încât, la 24 ianuarie 1859, a obținut tot alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Țării Românești.

Prin dubla alegere a lui Cuza, atunci în vârstă de 39 de ani, dorința esențială a națiunii era pusă de acord cu prevederile Convenției de la Paris, o soluție inteligentă și curajoasă a românilor pentru situația creată prin hotărârile Marilor puteri. Cuza a inițiat o viguroasă campanie diplomatică pentru obținerea recunoașterii alegerii sale și a trimis delegații moldovene și muntene la Constantinopol, la mijlocul lunii februarie 1858. De asemenea, va trimite emisari speciali în Europa de Vest și în Rusia. Prima și cea mai reușită

³⁰ Dan Berindei, *Epoca Unirii*, p. 80-83; pentru viața și activitatea lui Alexandru I. Cuza, Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Ed. Științifică, București, 1986.

misiune a fost aceea a lui Vasile Alecsandri la Paris, Londra și Torino. Acesta a fost primit cu căldură de Napoleon al III-lea și Walewski, care au promis să trimită o misiune militară în Principate³¹.

În plan intern, domnia lui Cuza, începută sub atât de fericite auspicii, avea în curând să întâmpine serioase dificultăți. Misiunea domnitorului nu a fost ușoară, fiind nevoit să colaboreze cu două guverne și două adunări, aflate la București și Iași, adică la o distanță de 400 km, apreciabilă pentru acea vreme. Distanța respectivă putea fi parcursă în aproximativ în epocă în aproximativ 60 de ore. În primii trei ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza viața politică din Principate s-a caracterizat printr-o profunda instabilitate, astfel încât în cele două țări s-au succedat peste 20 de formații ministeriale și cinci Adunări³².

Convenția de la Paris a statuat un cens ridicat pentru alegătorii viitoarelor Adunări electivă și legislative, un sistem electoral diferit de cel aplicat în anul 1857. În acest context, marea boierime avea posibilitatea de a domina și controla politic Adunarea și de a se opune oricărei inițiative de îmbunătățire a situației țărănimii³³.

³¹ D. Vitcu, *Diplomații Unirii*, Ed. Academiei, București, 1979, pp. 60-68.

³² *Istoria Românilor*, vol. VII, tomul I, coord. Dan Berindei, Ed. Enciclopedică, București, 2003, pp. 485-495; N. Iorga, *Un cugetător moldovean de la jumătatea secolului al XIX-lea: Ștefan Scarlat Dăscălescu*, Academiei Română, Memoriile Secțiunii Istorice, seria a III-a, tomul XIII, Mem I, Imprimeria Națională, București, 1932, p. 45, care observa că ministerele „se schimbau ca blidele”. Entuziasmul începutului trecuse, iar multe din riscurile anticipate de unii lideri politici se împlineau; Ion I. Brătianu, *Memoriul lui Ion C. Brătianu prezentat domnitorului Alexandru Ion I. Cuza, la prima sa venire în București*, Institutul de arte grafice și Editura Minerva, București, 1901, pp. 1-6.

³³ Grigore Chiriță, *Condiția politică a țărănimii în epoca Unirii. Contribuția ei la crearea României moderne (1856- 1866)* (I), în *Revista de istorie*, tom 37, nr. 1/ 1984, p. 25. În sensul că textul Convenției de la Paris nu a propus „statutul fundamental pe care românii îl așteptau”,

Cuza începe rapid opera de centralizare administrativă a celor două Principate, folosind cu abilitate calea legislativă, care impunea adoptarea unor acte normative de către cele două Adunări, sau calea administrativă, mai rapidă, care includea acțiuni menite să consolideze unirea politică și funcționalitatea instituțiilor statului. Sunt unificate administrația poștelor și telegrafului, vămilor, serviciului sanitar și a altor servicii (înființându-se și organe de conducere ce aveau sediul la București), cursul monedei. Prin actele normative adoptate au fost impuse soluții unificatoare în domeniile importante. În ordine cronologică, printre primele proiecte votate de adunări au fost cele referitoare la organizarea unitară a armatei. Adunarea electivă a Țării Românești a votat în unanimitate, la 22 martie 1860, Legea pentru instrucțiunea armatei³⁴, pentru a urma legile pentru organizarea Curții de casație, legile privind veniturile din saline, cele privitoare la construirea de drumuri și căi ferate, anularea concesiunii ocnelor și vămilor și administrarea lor de către stat, organizarea ministerelor și a serviciului financiar, organizarea Curții de conturi, organizarea contabilității statului. Toate acestea constituiau pași importanți în procesul de realizare a Unirii depline pornind de la unirea personală înfăptuită la începutul anului 1859³⁵.

Prin diferite mijloace diplomatice, se obține acordul Puterilor garante și al sultanului pentru unificarea Principatelor. În Proclamația adresată țării

a se vedea, Dan Berindei, *Trăsături definitorii ale începuturilor procesului de constituire a statului român modern*, în *Revista de istorie*, tom 37, nr. 1/1984, p. 6.

³⁴ În temeiul art. 42 din Convenția de la Paris, Cuza a devenit comandantul celor două armate, ajutat de un stat major comun, iar cele doua ministere de război s-au contopit și ele într-unul singur, în anul 1861.

³⁵ I. Vântu, Titlul II, cap. 1 – *Dreptul constituțional*, secț. I – *Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris*, p. 63–66, în *Istoria dreptului românesc*, vol. I, Partea întâi, responsabili de volum: Dumitru Firoiu, Liviu P. Marcu, Ed. Academiei R.S.R., București, 1984.

la 11/23 decembrie 1861, domnitorul putea să declare: „*Unirea este îndeplinită, națiunea română este întemeiată...; alesul vostru vă dă azi o singură Românie*”³⁶. Capitala se stabilește la București, unde funcționa un singur guvern și un singur parlament, care își deschide lucrările la 24 ianuarie 1862. În noul context politic, Cuza continuă și lărgeste programul de reforme, conceput împreună cu principalul său sfetnic, Mihail Kogălniceanu.

Legea din decembrie 1863 impunea secularizarea averilor mănăstirești, prin care aproximativ 25% din teritoriul țării intra în patrimoniul statului, și demonstra capacitatea conducerii tânărului stat român de a învinge rezistența Porții și a celorlalte mari puteri. Drumul către reforma agrară întâlnește însă, pe lângă rezistența externă, și o opoziție internă înverșunată a marilor boieri, care dominau Camera și foloseau procedurile parlamentare pentru a bloca orice inițiativă în acest sens. După mai multe încercări eșuate, soluția adoptată a fost lovitura de stat de la 2 mai 1864. Domnitorul a dizolvat Adunarea și a promulgat *Statutul Dezvoltător al Convenției de la Paris*, unde prudent menționează chiar în preambul: Convenția de la Paris „este și rămâne legea fundamentală a României”. Denumirea documentului este aleasă pentru a exprima continuitate și a preîntâmpina eventuale suspiciuni și piedici din partea Porții și a puterilor garante. În plus, pentru a căpăta legitimitate, este supus unui plebiscit la 10-14/22-26 iunie 1864, alături de o nouă lege electorală³⁷. Rezultatul votului

³⁶ Gheorghe Iacob, *România în epoca modernizării (1859-1939)*, p. 65; C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri până azi*, București, 1971, p. 553.

³⁷ *Convențiune pentru organizarea definitivă a Principatelor Unite Române*, București, 1864, pp. 25-30; Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor Unite Române, nr. 99 din 4/16 mai 1864, pp. 456-457; Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor Unite Române, nr. 150 din 8/20 iulie 1864, pp. 671-672.

plebiscitar demonstrează o susținere covârșitoare a națiunii pentru domn și proiectele sale de reformă. Se înregistrează 682.621 de voturi *pentru*, 1.307 de voturi *contra* și 70.220 de *abțineri*, ceea ce înseamnă că peste 90% din voturile exprimate erau pentru Statut și reforma electorală³⁸. După vizita domnitorului la Constantinopol, se obține recunoașterea Statutului și a legii electorale, iar la 6/28 iunie 1864 s-a încheiat, în această privință, un protocol între Poartă și reprezentanții puterilor garante. La 8/20 iulie „Monitorul Oficial” publica acest protocol și „Actul adițional la Convențiunea din 7/19 august 1858, noul nume al Statutului, care avea anumite modificări față de textul propus inițial. Se obținea dreptul pentru țară ca viitoarea legislație să fie aprobată conform procedurii legislative interne, fără a mai fi supusă unei intervenții externe, o veritabilă suveranitate internă pe care Cuza o va folosi din plin.

Statutul declară în primul său articol că puterile publice sunt încredințate Domnului, Corpului Ponderator și Adunării Elective. Se constituie un organ nou față de cele menționate în Convenția de la Paris, Corpul Ponderator, menit să joace un rol esențial în noua organizare. Puterea legiuitoare se exercită colectiv de cele trei organe, iar organizarea acesteia încearcă să înlăture posibilitatea utilizării mecanismelor parlamentare

³⁸ Monitorul Jurnal Oficial al Principatelor Unite Române, nr. 113 din 20 mai/ 1 iunie 1864, p. 519. Pentru „*Noua Constituție a Principatelor-Unite*”, G. Alexianu, *Curs de drept constituțional*, vol. I, Ed. Casei Școalelor, București, 1930, p. 434- 441, care amintește refuzul Comisie Centrale de a aproba prima inițiativă de modificare a legii electorale, cu argumentul că Adunările sunt alese pentru 7 ani, iar modificarea legii electorale ar însemna dizolvarea acestora. La rândul său, Mihail Kogălniceanu, pentru a demonstra modul nedrept în care era aleasă reprezentanța națională, menționa (Monitorul Oficial al Moldovei din 16 martie 1860) că deputatul de Ismail este ales cu un singur vot pentru că acolo colegiul proprietarilor primari era format dintr-un singur delegat.

împotriva funcționării normale a statului. Domnul are singur inițiativă legislativă (art. 3), care pregătește legile cu concursul Consiliului de Stat (organ nou înființat, prin L. din 11 februarie 1864, care înlocuia Comisia Centrală de la Focșani). Legile sunt supuse votului Adunării electivă și Corpului Ponderator.

Deputații din Adunarea electivă sunt aleși prin scrutin de două grade: de alegători care votează direct și de alegători care votează indirect. Sunt alegători direcți cei care au un venit anual de 100 de galbeni și plătesc un impozit de 4 galbeni. Dreptul de vot se exercită de la vârsta de 25 de ani. Sunt scutiți de cens și pot vota ca alegători direcți, dacă îndeplinesc celelalte condiții impuse, preoții, profesorii, doctorii, inginerii, arhitecții, licențiații. Legea impune norme speciale pentru incompatibilități, nedemnități și incapacități, prevede procedura alcătuirii listelor electorale și a rezolvării contestațiilor, instituind un veritabil contencios electoral, care ajunge până la Înalta Curte de Casație. Pentru a avea dreptul de a fi ales deputat, trebuie îndeplinite mai multe condiții: a. să fie român din naștere sau să fi dobândit marea naturalizare; b. vârsta de 30 de ani; c. să fie alegător și să plătească un cens de eligibilitate (stabilit provizoriu la un venit de 200 galbeni, cu anumite scutiri). Alegătorii indirecti își exprimă votul lor în mod colectiv, prin desemnarea unui alegător direct (50 de alegători indirecti desemnează prin vot „pe față” 1 alegător direct).

Statutul menține prerogativele Șefului Statului stabilite de Convenția de la Paris, adăugând altele care îi sporesc autoritatea: dreptul de a numi anual Președintele Adunării, dintre membrii acesteia (art. 4); dreptul de a numi pe cei 64 de membri ai Corpului Ponderator, după o formulă care include recunoașterea și protejarea intereselor locale (dintre membrii Consiliilor generale ale județelor este ales câte unul din fiecare județ), și

persoane „recomandabile prin meritul și experiența lor”; dreptul de a numi unul dintre vicepreședinții Corpului Ponderator (art. 11, textul inițial propunea numirea ambilor vicepreședinți de către Domn); dreptul de a governa prin decrete-legi, în conformitate cu art. 18 care prevede că decretetele elaborate de Domn, după propunerea Consiliului de Miniștri și avizul Consiliului de Stat, până la convocarea noilor Adunări, au putere de lege³⁹.

Rolul legislativ al Corpului Ponderator este foarte important, având un veritabil control al constituționalității legilor, asemănător celui exercitat de Senatul francez. Proiectele de legi votate de Adunarea electivă, cu excepția bugetului, sunt supuse controlului Corpului Ponderator, din punct de vedere al compatibilității lor cu dispozițiile „constitutive ale noii organizațiuni” (art. 13 din Statut). Proiectele votate de Adunarea electivă și supuse aprobării Corpului Ponderator, pot fi: a. adoptate așa cum au fost votate de Adunare; b. amendate; c. respinse. În primul caz, proiectul este supus sancțiunii Domnului. Dacă proiectului i se aduc amendamente, el se întoarce la Adunare. În ipoteza în care aceasta votează amendamentele Corpului Ponderator, proiectul este supus sancțiunii Domnului. Dacă Adunarea respinge amendamentele, proiectul se trimite Consiliului de Stat. Proiectul astfel revăzut poate fi prezentat de guvern din nou Adunării electivă, în sesiunea curentă sau în alta viitoare. În ipoteza în care proiectul de lege a fost respins

³⁹ G. Alexianu, *Curs de drept constituțional*, vol. I, Ed. Casei Școalelor, București, 1930, p. 440, care menționa că „pe baza acestei dispoziții a Statutului, Cuza reușește să înfăptuiască, în scurt interval, întreaga reorganizare a statului, refuzată timp de atâția ani de sterilitatea luptelor de partid și reaua voință a Parlamentelor reacționare”; Sorin Liviu Damean (coord), *Evoluția instituțiilor politice ale statului român din 1859 până astăzi*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, pp. 19-22.

în întregime de Senat, se trimite Consiliului de Stat și nu poate fi readus în dezbateri decât în sesiunea a doua (art. 14 din Statut).

V. Proiectul legislativ al domnitorului Alexandru Ioan Cuza

La sfârșitul anului 1864 s-au deschis Corpul ponderator și Adunarea electivă nou aleasă, a cărei compoziție socială demonstra rolul important al evenimentelor din luna mai în lărgirea drepturilor politice. Corpurile legiuitoare și-au început activitatea la 6/18 decembrie, ascultând lectura mesajului domnesc: *„Prin plebiscitul din 10-14 mai, națiunea mi-a încredințat puteri excepționale. Astăzi, dar, mă socotesc dator a vă da seamă de întrebuințarea cea am făcut cu aceste puteri”*, menționa domnitorul. Mesajul tronului cuprinde circumstanțele care au justificat actul de la 2 mai 1864, o prezentare rezumativă a guvernării, în special în „cele din urmă cinci luni ale unei administrațiuni liniștite, tari și respectate”, precum și proiecte care așteaptă să fie împlinite⁴⁰. Domnitorul amintește că *„în toată România”* consiliile comunale și cele județene funcționează, iar guvernul pornit *„pe calea descentralizării”* va păstra numai *„acele attribute inerente”* unui guvern central. Egalitatea cultelor și libertatea conștiinței au primit *„noi închezășuri”*, Biserica ortodoxă a înființat *„Sinodul central pentru toată România”*. Legea instrucțiunii publice introduce un larg sistem de învățământ

⁴⁰ Gh. Buzatu (coord.), *Discursuri și dezbateri parlamentare 1864-2004*, Ed. Mica Valahie, București, 2006, pct. 1. București, 6/ 18 decembrie 1864 – Dezbaterile Senatului și Adunării Elective. Deschiderea sesiunii din 1864- 1865: Mesajul Tronului, semnat de Domnul României, Alexandru Ioan Cuza, precum și de M. Kogălniceanu, N. Cretzulescu, L. Stege, N. R. Bălănescu, nr. 1762/ 6 decembrie 1864, susținut în ședința comună a Camerelor de către Alexandru Ioan Cuza, pp.61-70.

pentru toate clasele societății, cu învățământ primar gratuit, fiecare „oraș, orașel sau sat” urmând să aibă școala sa. Sistemul metric este obligatoriu pentru toată țara. Legea exproprierii pentru cauză de utilitate publică „*va activa puternic lucrările publice*”. Camere de comerț vor fi înființate „*în toate orașele principale ale României*”. Ministerul finanțelor a organizat mai multe servicii de specialitate, iar Casa de Consemnațiuni va face „*producătoare fondurile de depozite și de cauțiuni*”. Armata are o nouă lege de recrutare și de organizare. Agricultură este considerată „*singurul și puternicul izvor al avuției noastre naționale*”, sunt amintite „*bazele anormale*” ale proprietății funciare și Legea rurală de la 14 august 1864, iar „*despăgubirea cuvenită proprietarilor*” se va plăti la termen și în quantumul legal, fiind considerată „*o datorie națională*”. Se impune „*deschiderea căilor de comunicațiune*”, crearea căilor ferate, construirea șoselelor, poduri de fier peste râuri, înființarea „*unui port pe Marea neagră*”.

Cuza amintește de „starea de pierdere” în care „luptele de partid și visurile unor ambițioși aduseseră țara” cu un an înainte, de misiunea celor două Camere de „a consolida statul român” și de „a întări bazele și trăinicia instituțiilor constituționale”. Domnul le solicită sprijinul pentru desăvârșirea operei de organizare a statului și încheie emoționant: „*după ce pentru un minut, spre a salva națiunea și societatea românească, am fost nevoit a mă pune mai presus de lege, eu astăzi mă aflu în fericita pozițiune de a pune în aplicare noile instituții ale României*”.

La 11 februarie 1866, din cauza unor tensiuni interne prelungite, principele Cuza este silit să abdice. Pe un alt plan, pentru literatura română, se consemnase recent debutul lui Mihai Eminescu cu poezia „*La moartea lui Arune Pumnul*”, semnată M. Eminovici, în culegerea omagială a elevilor închinată profesorilor și intitulată „*Lăcrimioarele învățăceilor gimnăziaști*”

den Cernăuți la mormântul prea iubitului lor profesoriu Arune pumnul repausat într-a 12/24 ianuarie 1866”, la Cernăuți. În poezia românească, Luceafărul își începea misiunea. În politica națională, Domnul Unirii și al Reformelor, își încheia opera. Mesajul său pentru deschiderea sesiunii parlamentare 1865-1866, citit la 5 decembrie 1865, cu două luni înaintea abdicării, anunța oficial intenția de a părăsi tronul: „În Alexandru Ioan I, Domn al Românilor, Români vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, care declara Puterilor Garante că el primește îndoita alegere numai ca un depozit sacru”⁴¹.

Într-o domnie de numai șapte ani, printr-o extraordinară voință politică, completată de o deosebită clarviziune asupra nevoilor societății românești, Cuza a reușit să pună bazele constituționale și economice ale României moderne. Asemănat cu Bismarck sau Carvour, care în alt context istoric, au pus bazele statelor german, respectiv, italian⁴², principele Cuza este cel care a adus prima unificare legislativă modernă în spațiul juridic românesc, folosind admirabil forța de convingere a dreptului în modernizarea societății. Legile adoptate sub domnia sa, principiile și soluțiile juridice impuse, constituie temelia sistemului dreptului românesc modern, multe în vigoare în Vechiul Regat în anul 1918 și, ulterior, aplicabile încă multă vreme în România Mare.

⁴¹ Pentru momentul abdicării, Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866-1900)*, Ed. Universității Titu Maiorescu, București, 2002, pp. 6-9.

⁴² Gheorghe Iacob, *România în epoca modernizării*, op. cit., p. 67.

VI. Adoptarea marilor coduri românești

Pentru sistemul juridic național au avut o importanță cardinală elaborarea și adoptarea marilor coduri: Codul civil, Codul de procedură civilă, Codul penal și Codul de procedură penală⁴³. Primul Cod civil român a fost elaborat și pus în aplicare în timpul domniei lui Alexandu Ioan Cuza, care la 17 iulie 1862 instituie o comisie de specialiști ce elaborează un proiect de Cod civil român, după modelul Codului civil francez, după la Adunarea legislativă la sfârșitul anului 1863⁴⁴, fără a ajunge să fie adoptat. După 2 mai 1864, Domnul invită Consiliul de stat să întocmească un Cod civil, cu recomandarea de a lua ca model Codul civil italian al lui Pisanelli⁴⁵. Pornind de la proiectul existent și având ca model principal Codul civil francez (contrar recomandării

⁴³ *Istoria dreptului românesc*, vol. II, Partea a doua, responsabili de volum: Dumitru Firoiu, Liviu P. Marcu, Ed. Academiei R.S.R., București, 1987, Cartea I, Titlul I, Cap. III. Structura și izvoarele dreptului, pp. 42-62.

⁴⁴ D. Alexandresco, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil roman în comparative cu legile vechi și cu principalele legislații străine*, vol. I, Tipografia Națională, Iași, 1900, p. 22-29; P. Cosmovici (coord.), *Tratat de drept civil*, vol. I. Partea generală, Ed. Academiei, București, 1989, p. 31-44; Ion Dogaru, Sevastian Cercel, *Drept civil. Partea generală*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, pp. 10-12. Pentru textul Codului civil de la 1864, a se vedea și C. Christescu, *Codicele civil adnotat cu jurisprudența română urmat de un table indicative pe articole de hotărârile pronunțate asupra vechilor legiuiri Caragea și Calimach și asupra Regulamentelor Organice ale Munteniei și Moldovei*, București, Tipo-Litografia Ed. Wiegand & Săvoiu, Covaci, 1894.

⁴⁵ Președintele Consiliului de stat, Constantin Bosianu, împarte materia între membrii Consiliului la 10 octombrie 1864, fără a se fi lucrat în prealabil în plen, astfel: I. Strat și Al. Papadopol-Calimach primesc titlul preliminar, cartea I, cartea II, privilegiile, ipotecile și expropriațiunea; Gh. Vernescu – succesiunile, donațiile, testamentele, obligațiile convenționale și angajamentele fără convenții; Al. Crețescu, Gh. Apostoleanu – contractul de căsătorie, vânzarea, schimbul, locațiunea, societatea, împrumutul, depozitul, sechestrul, contractile aleatorii, mandatul, cautiunea, tranzacția, constrângerea corporală în materie civilă, zălogul, prescripția

domnului), membrii comisiei au finalizat proiectul în mai puțin de șase săptămâni. La 26 noiembrie 1864 Codul civil a fost sancționat de Cuza, la 4 decembrie a fost promulgat și imediat a început publicarea sa în Monitorul Oficial. În graba cu care s-a lucrat s-au strecurat numeroase erori la copierea manuscrisului și la tipărire, așa încât Codul este publicat în aprilie 1865 într-o a doua ediție oficială, care va fi împărțită imediat instanțelor judecătorești și privită ca ediția autentică a Codului civil. Termenul inițial de punere în aplicare este 1 iulie 1865, dar întrucât Codul de procedură civilă și Legea de organizare judecătorească, necesare pentru aplicarea sa, nu fuseseră promulgate, se amână la 1 decembrie 1865.

Spre deosebire de legea franceză din 21 martie 1804 care abrogă expres toate normele juridice anterioare, Codul civil român prevede în art. 1912: „Codicii domnilor Calimach și Caragea și orice alte legii civile anterioare, ordonanțele domnești și instrucțiunile ministeriale din ambele Principatele Unite sunt abrogate, *în tot ce nu este conform regulilor prescrise în prezentul Codice*” (s.n. – C.S.). Se accepta aplicarea legilor și cutumelor anterioare care nu contraziceau dispozițiile sale, o soluție juridică importantă. În timp au apărut mai multe ediții particulare ale Codului civil, bine primite de practicieni, precum: Comparațiune între Codul civil român și Codul Napoleon, de Constantin Nacu (București, fără an) ori Codul civil adnotat, de Constantin Hamangiu în colaborare cu Nicolae Georgean (nouă volume, București, 1925-1934).

În doctrină se apreciază cu temei că *momentul Codului civil* este crucial pentru dezvoltarea științei dreptului civil român. El impune o jurisprudență unitară, apar periodice și reviste juridice, iar doctrina

reacționează și aduce lucrări de referință ale unor iluștrii juriști⁴⁶. De amintit că, de pe poziții junimiste, critica cea mai aspră adusă acestui cod, a fost aceea că era o lege importantă din care lipsea spiritul românesc, pentru că nu ar fi avut nimic comun cu realitățile vieții românești și împiedica evoluția firească a vechiului nostru drept. Se consideră că împrejurarea că nu a reglementat problema delicată a proprietății moșnenești, a provocat grave și interminabile conflicte, mai ales la începutul punerii sale în aplicare, soldate cu păgubirea moșnenilor. Criticile au fost combătute în timp de alți autori, dar răspunsul cel mai temeinic l-a dat timpul, prin îndelungata și buna aplicare a Codului civil⁴⁷: a fost în vigoare, cu modificări inerente, 146 de ani.

Codul civil român este împărțit în cărți și acestea în titluri, fiecare titlu având ca obiect o materie specială. Astfel, într-un titlu preliminar (art. 1-5) se tratează „despre efectele și aplicarea legii în general”, cartea I „Despre persoane”, art. 6-460, are 11 titluri (în prezent, abrogate), cartea II „Despre

⁴⁶ Constantin Nacu, *Drept civil român* (8 volume, 1901-1903); Matei B Cantacuzino (profesor la Universitatea din Iași) *Elementele dreptului civil* (1922); Constantin Hamangiu (consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție), I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român* (3 volume, 1928). Un loc aparte îl are Dimitrie Alexandresco, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român* (11 volume) - născut la Iași la 1 octombrie 1850, obține bacalaureatul în litere la Sorbona în august 1870, studiază medicina și declamația, se înscrie la drept la Nancy și finalizează studiile la Paris; în 1870 este voluntar în războiul franco-german în „Légion des amis de la France” sub comanda generalului belgian Van der Mer; în 1875 revine în țară, este numit, pe rând, procuror, judecător de instrucție și prim-procuror; 1891-1892 este secretar general al Ministrului Justiției, ministru fiind Gh. Vernescu; 1 noiembrie 1892- 9 februarie 1925 este neîntreput profesor de drept civil la Universitatea din Iași; ocupă diferite demnități în magistratură și viața academică; deputat și senator de Iași; colaborează cu mai toate revistele de drept din țară, fiind și director al unora, și lasă o operă juridică monumentală.

⁴⁷ Andrei Rădulescu, *Izvoarele dreptului civil. Întocmirea Codului civil*, în Pagini din istoria dreptului românesc, 1970, pp. 179-188; Mircea Duțu, *Știința dreptului și cultura juridică în România*, Ed. Academiei Române, București, 2018, pp. 42-43; Andrei Rădulescu, *Moșnenii, în Pagini inedite din istoria dreptului vechi românesc*, 1991, pp. 56-76

bunuri și despre diferitele modifi cațiuni ale proprietății”, art. 461-643, are 4 titluri, cartea III „Despre diferitele moduri prin care se dobândește proprietatea”, art. 644-1910, are 20 titluri și, în fine, „dispoziții generale” art. 1912-1914, în total 1914 articole, față de 2281, cât are modelul său francez.

Chiar dacă această împărțire este criticabilă (pentru amploarea părții a treia față de celelalte două, spre exemplu), este explicabilă tradițional, pentru că este preluată structura *Institutelor* lui Iustinian (ce reproduce structura operei lui Gaius - numit adesea de Iustinian *Gaius noster* - care a înlocuit tratarea cazuistică a dreptului roman, cu una sistematică, tripartită, privind persoanele, bunurile, și acțiunile). S-a subliniat că în Codul civil român, ca și în modelul său francez, *individul este luat ca bază a dreptului*, urmărindu-se protejarea lui prin asigurarea protejării persoanei, prin asigurarea egalității juridice a tuturor în fața legii, dar și prin protecția proprietății private⁴⁸.

La rândul său, Codul penal a fost promulgat și publicat la 30 octombrie 1864 și pus în aplicare la 1 mai 1865, a suferit în cursul timpului mai multe modificări – prin legile de la 17 februarie/1 martie 1874, de la 21 februarie/5 martie 1882, de la 28 mai/9 iunie 1893, de la 15/27 februarie 1894 și de la

⁴⁸ P. Cosmovici, cordonator, *Tratat de drept civil*, p. 34. Codul civil a suferit în timp numeroase modificări, determinate, în principal, de schimbările relațiilor sociale, au existat numeroase discuții și inițiative privind un nou cod. În septembrie 2004 Senatul României a adoptat un proiect de lege privind Codul civil, ce a fost înaintat Camerei Deputaților (considerată cameră decizională potrivit art. 75 din Constituție). Pentru expunerea de motive a acestui proiect, care nu a fost finalizat, a se vedea Curierul Judiciar nr. 3/2004, p. 121-133. Pentru analiza comparativă a diferitelor instituții din proiect și din Codul civil de la 1864, precum și pentru critica anumitor propuneri, a se vedea *Revista de Științe Juridice* nr. 1/2006. Codul civil din 1864 este abrogat prin art. 230 lit. a din Legea nr 71/ 2011 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 287/ 2009 privind Codul civil, care a intrat în vigoare la 1 octombrie 2011; Marian Nicolae, *Elaborarea Noului Cod civil*, în *Codex iuris civilis*, tomul 1. Noul Cod civil. Ediție critică, pp. XXIV-CII.

4/16 mai 1895 – și a fost în vigoare până la 1 ianuarie 1937. Înaintea acestui cod, în Moldova se aplica Codul penal din anul 1826, iar în Muntenia Condica Criminală, lucrată de divanul obștesc sub Barbu Știrbei în perioada 1850-1853 (în vigoare, cu modificările suferite în timp, până în anul 1865, când a fost abrogată de art. 398 din Codul penal). Acest cod a avut ca izvoare Codul penal francez din 1810 și Codul penal prusian din 1851, fiind unul din actele normative importante ale reformei legislative inițiate de domn. Conține numeroase soluții juridice moderne, ceea ce demonstra încercarea redactorilor săi de a orienta societatea acelor timpuri către un nou sistem de valori. Este alcătuit din patru părți fundamentale – „Dispozițiuni preliminare” și trei cărți: Cartea I „Despre pedepse și efectele lor”, Cartea a II-a „Despre crime și delicate în specie și despre pedepsele lor”, Cartea a III-a „Contravențiuni polițienești și pedepsele lor”⁴⁹. Codul penal consacra principiul legalității pedepselor (art. 2), iar în ceea ce privește calificarea faptelor penale, se luau în considerare și alți factori: modul în care au fost comise, numărul participanților. Cu privire la responsabilitatea penală, se stabilea că până la vârsta de 8 ani se aplică o prezumție absolută de iresponsabilitate, între 8- 16 ani se aplică o prezumție relativă de iresponsabilitate, între 16-20 de ani se aplică o pedeapsă mai ușoară, iar răspunderea deplină apare de la vârsta de 20 de ani. În materia pedepselor, spre deosebire de legea franceză, Codul penal roman a înlăturat pedeapsa cu moartea. De asemenea, nu erau prevăzute pedepsele corporale sau confiscarea averii.

⁴⁹ *Codul penal al lui Alexandru Ioan Cuza*, Ed. Bukrek, Cernăuți, 2017, cu o prezentare a codului semnată de Tudorel Toader și Sergiy Nezhurbida, pp. 13-18.

Codul de procedură civilă a fost elaborat și a intrat în vigoare concomitent cu Codul civil. Proiectul codului a fost întocmit de V. Boerescu și Al. Crețianu și a fost depus la Consiliul de stat în mai 1865. A votat de Adunarea electivă în ședința din 21 iunie/2 iunie 1865 și de Corpul ponderator la 28 mai/9 iunie 1865. A fost decretat la 9/21 septembrie 1865, fiind pus în aplicare la 1/13 decembrie 1865⁵⁰. A avut ca izvoare dreptul procesual al Cantonului Geneva din 1819, Codul de procedură civilă francez din 1806, unele dispoziții din legea belgiană⁵¹ cu privire la executarea silită și unele norme din vechile noastre legiuiri. Codul are șapte cărți: procedura înaintea judecătorului de plasă, tribunalele de județ, curțile de apel, arbitru, executarea silită, proceduri speciale, dispoziții generale. Din lipsa personalului dispozițiile referitoare la judecătorii de plasă nu au fost puse în aplicare, iar competența a fost atribuită subprefecților. Procesul parcurgea o dublă judecată în fond (la prima instanță și instanța de apel) și o judecată în recurs.

Codul de procedură penală – oficial Codul de procedură criminală - a fost promulgat la 2/14 decembrie 1864 și pus în aplicare la 30 aprilie/ 12 mai 1865, avea ca izvoare Codul francez de instrucție criminală din 1808. În cele 603 articole, cuprindea: Dispoziții preliminare, Cartea I (art. 13-138) – Despre poliția judiciară și ofițerii de poliție care o exercită, Cartea a II-a (art. 139-603) – Despre judecată (tribunale polițienești și corecționale, cauzele care trebuie supuse juraților, recursul, proceduri particulare, regulamente de competență, recuzări, închisori, prescripții etc.). Delictelor erau de competența

⁵⁰ G. N. Nedelcu, *Textul autentic al Codului civil*, București, 1904, p. 18, n. 1; G. G. Tocilescu, *Explicația noului Cod de procedură civilă*, vol. I, partea a II-a, București, 1900, p. 15.

⁵¹ Andrei Rădulescu, *Pagini din istoria dreptului românesc*, 1970, *Influența belgiană asupra dreptului român*, pp. 188- 209; Elena Tereza Chilom, op. cit., pp. 202-203.

tribunalelor, iar crimele de competența curților cu juri, care erau formate dintr-un complet de judecători și dintr-un juriu compus din cetățeni. Jurații răspundeau prin „da” sau „nu” la două întrebări esențiale: dacă persoana judecată era sau nu vinovată și dacă merita sau nu circumstanțe atenuante (în ipoteza în care era vinovată). Hotărârea lor – verdictul – nu trebuia motivată și determina fie încadrarea juridică a faptei și individualizarea pedepsei penale, fie achitarea persoanei judecate.

În materie comercială se consemnează o unificare legislativă a celor două Principate prin „extinderea legislației”. Legea promulgată la 10/22 decembrie 1863 pentru „punerea în lucrare în toată România” a Condicii comerciale a Țării Românești, desființarea Curții apelative de comerț din București și trecerea competenței acesteia la Curțile de apel civile a fost una dintre măsurile importante de unificare legislativă adoptate de Alexandru Ioan Cuza⁵².

Referitor la organizarea judecătorească, Legea din 4 iulie 1864, institua următoarele instanțe: judecătoria de plasă, tribunalele județene, curțile de apel, curțile cu juri, în materie criminală, și Înalta Curte de Casație și Justiție. Pentru organizarea instanței supreme, pornind de la dispozițiile art. 38- 41 din Convenția de la Paris, mai întâi, Comisia Centrală de la Focșani a elaborat și publicat, în sesiunea din 1859, Proiectul de legiuire pentru înființarea unei Curți de Casație și de Justiție pentru Principatele Unite ale României, iar în februarie 1860 acesta a fost transmis Adunărilor legiuitoare din cele două principate. Proiectul legii a fost votat prin L. din 6 iulie 1860 la Iași, respectiv, L. din 19 iulie 1860 la București. La rândul său, Cuza a

⁵² Codul comercial român va fi adoptat sub Carol I, fiind promulgat la 10/ 22 mai 1887 și pus în aplicare la 1/ 13 septembrie același an.

sanționat și promulgat prin Decretul domnesc nr. 1 din 12 ianuarie 1861, dat la Iași, Legea pentru înființarea Curții de Casație și Justiție. Acesta a fost publicat în Monitorul Oficial al Țării Românești nr. 18 din 24 ianuarie (folosind alfabetul latin), precum și în Monitorul Oficial al Moldovei nr. 88 din 29 ianuarie (folosind alfabetul chirilic), fiind contrasemnate de doi moldoveni, Manolache Kostache, prim-ministrul de la București, și Mihail Kogălniceanu, de la Iași⁵³.

Referitor la Curtea de Conturi, anterior Unirii din 1859, în Țara Românească și în Moldova existaseră „ministere de control” subordonate puterii executive. Comisia Centrală de la Focșani caută soluții pentru constituirea unei instituții specifice unui stat modernă și susține din iunie 1859 ideea întemeierii unei curți distincte cu atribuții de control financiar. Legea pentru înființarea Curții de Conturi este votată de Adunarea electivă la 8/20 ianuarie 1864 și promulgată de domn la 24 ianuarie/ 5 februarie 1864, fiind contrasemnată de M. Kogălniceanu, Președintele Consiliului Miniștrilor, și A. P. Ilarian, Ministrul Secretar de Stat la Departamentul Justiției⁵⁴.

⁵³ Mircea Duțu, *Istoria Înaltei Curți de Casație și Justiție a României*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2002, pp. 52-58, care explică de ce legea a fost aplicată după aproape un an, când prin Înaltul Decret Domnesc nr. 82 din 11 februarie 1862 s-au făcut numirile membrilor Curții și ai Parchetului de pe lângă aceasta, după constituirea primului guvern unitar, la 23 ianuarie 1862, și proclamarea oficială, la 24 ianuarie 1862, a unirii depline și definitive a statului român; Andrei Rădulescu, *Cercetări privitoare la înființarea Curții de Casație în România*, Academia Română, Memoriile secțiunii istorice, seria III, tomul XIV, mem. 8, Imprimeria Națională, București, 1933, care arată, printre altele, disputele cu privire la stabilirea sediului Curții de Casație, „chestia locului unde să funcționeze”, pp. 43-47.

⁵⁴ Monitorul Oficial al principatelor Unite Române, vineri 24 ianuarie/ 5 februarie 1864, nr. 18, p. 1; Bogdan Murgescu, *Studiu introductiv, în Curtea de Conturi a României 1864-2004. Culegere de documente*, București, 2004, pp. 9-17. Lucrarea conține „Protocol al Comisiei Centrale de la Focșani privind propunerea întemeierii unei Curți de Control a Principatelor Unite (12 iunie 1859), p. 19, „Dezbaterele Adunării Deputaților cu privire la proiectul de lege

Cuza a construit planuri ambițioase de înzestrare a noului stat cu instituții moderne și a acordat o atenție deosebită sistemului juridic, pe care l-a organizat în conformitate cu nevoile unui stat european. Din complexul de reforme îmfăptuit în timpul domniei sale trebuie amintite⁵⁵: legea rurală, legea comunală, legea consiliilor județene, legea contabilității publice, legea Consiliului de Stat, legea Camerelor de Comerț, legea introducerii sistemului de măsuri și greutăți metrice, legile bisericești, legea privind exproprierea pentru cauze de utilitate publică, legea pensiilor.

VII. Constituția din 1866 și consolidarea dreptului român în deceniile următoare

Programul de modernizare a celor două țări românești inițiat în urma Tratatului de la Paris din 1856 și afirmat prin vocea Divanurilor ad-hoc din 1857 avea câteva principii fundamentale, care urmau să fie puse în operă treptat: a. unirea – îmfăptuită la 24 ianuarie 1859 și desăvârșită instituțional la 24 ianuarie 1862; b. autonomia internă – afirmată în mai 1864; c. principele străin; d. instituirea regimului constituțional. În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza fuseseră îndeplinite primele două deziderate, iar după 11 februarie 1866 se deschidea drumul pentru îmfăptuirea celorlalte două.

pentru îmfăptuirea Curții de Conturi (4/16 ianuarie 1864), pp. 20-31, textul Legii pentru îmfăptuirea Curții de Conturi, pp. 32-37.

⁵⁵ Pentru politica economică promovată de Cuza și dificultățile perioadei respective, Apostol Stan, *Independența României. Detașarea de piața otomană și ratașarea de Europa 1774-1875*, Ed. Albatros, București, 1988, în special, *IV. Liberalismul economic sub Cuza Vodă*, pp. 115-156. În octombrie 1860 a fost îmfăptuită Universitatea din Iași, cea mai veche universitate modernă din România, iar în iulie 1864, Universitatea din București.

Cu ample eforturi diplomatice, într-o conjunctură politică complicată, este convins Carol-Ludovic de Hohenzollern-Sigmaringen, care era fiul principelui Carol Anton de Hohenzollern-Sigmaringen și urma să împlinească în curând vârsta de 27 de ani, să accepte tronul României. Locotenența domnească a organizat un plebiscit – între 2/14 – 8/20 aprilie 1866-, care urma să exprime voința națiunii române privind înscăunarea tânărului principe pe tronul ereditar al țării, sub numele de Carol I⁵⁶. S-au exprimat 685. 969 de voturi *pentru*, 224 de voturi *contra* și 124.837 de *abțineri*, ceea ce înseamnă că aproape 85% din voturile exprimate au fost în favoarea instaurării dinastiei străine. La 10/22 mai 1866 domnitorul a depus jurământul în fața reprezentanților națiunii, declarând că devenise român o dată cu pășirea pe pământul noii sale patrii⁵⁷.

La 28 aprilie/10 mai 1866 își deschidea lucrările noua Adunare de la București, care urma să dezbată și să adopte proiectul de Constituție elaborat de Consiliul de Miniștri. După aproape două luni de dezbateri, Constituția a fost votată la 29 iunie/11 iulie 1866, cu unanimitatea celor 91 de voturi exprimate. În ziua următoare, domnitorul o sancționa și depunea jurământul

⁵⁶ D. A. Sturdza, *Autoritatea faptului îndeplinit executat în 1866 de cei îndreptățiți*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, s. II, t. XXXIV (1911- 1912), București, 1912, p. 818.

⁵⁷ Pentru preluarea domniei de către principele Carol I, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, pp. 553-560; Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, pp. 9-15; Keith Hitchins, *România 1866-1947*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Ed. Humanitas, București, 2003, pp. 25-30; Nicolae Vâlvoi, *Problema prințului străin în istoria românilor (De la geneză până la înfăptuire)*, Ed. Sitech, Craiova, 2015, pp. 94-104.

pe noua Constituție a țării, care era publicată în Monitorul Oficial din 1/13 iulie 1866 și intra în vigoare imediat⁵⁸.

Își găseau consacarea constituțională o serie de principii care se vor afla la baza statului și dreptului românesc: principiul suveranității naționale (puterea emana de la națiune), principiul guvernării reprezentative, principiul separării puterilor în stat, principiul monarhiei ereditare, principiul irevocabilității monarhului, principiul responsabilității ministeriale, principiul rigidității și supremației Constituției. De asemenea, erau proclamate drepturile publice și libertățile civile înscrise în Declarațiunea drepturilor omului și cetățeanului din 26 august 1789. În titlul al III-lea, Despre puterile statului, era reglementat exercițiul puterilor în stat. Puterea legislativă se exercita colectiv de către Domn și Reprezentanța Națională, formată din Adunarea Deputaților și Senat. Inițiativa legislativă aparține „fiecăreia dintre cele trei ramuri ale puterii legislative”. Membrii Senatului erau, de această dată, aleși, iar acesta nu mai avea controlul constituționalității legilor. Domnitorul avea dreptul de a convoca, a amâna, a deschide, a închide și a dizolva Senatul și Adunarea Deputaților (art. 95).

Puterea executivă aparține domnului, care o exercită prin intermediul miniștrilor, reuniți în Consiliul de Miniștri. Domnitorul avea o serie de drepturi, prevăzute expres: sancționa și promulga legile, având posibilitatea

⁵⁸ „Monitorul Jurnal Oficial al României” nr. 142 din 1/13 iulie 1866; Paul Negulescu, *Constituția României*, în *Enciclopedia României*, vol. I. Statul, București, Imprimeria Națională, 1938, pp. 177-188; I. C. Filitti, *Izvoarele Constituției de la 1866 (Originea democrației române)*, Tipografia ziarului Universul, București, 1934, pp. 3-23; Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democrația la români 1866-1938*, București, Ed. Humanitas, 1990, pp. 9-18; Tudor Drăganu, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până în anul 1916*, Ed. Dacia, Cluj- Napoca, 1991, pp. 184-359; Loredana-Maria Ilin-Grozoiu, *Sistemul constituțional românesc*, pp. 210-241.

să refuze sancționarea; numea și revoca miniștrii; avea drept de amnistie „în materie politică”, de iertare și micșorare a pedepselor „în materii criminale”, fără a putea interveni „prin nici un mod în administrația justiției. Era „capul puterii armate”; acorda gradele numai „în conformitate cu legea”; avea dreptul de a încheia diverse convenții cu state străine, cu condiția ca acestea să fie în prealabil „supuse puterii legislative” și să fie aprobate de aceasta. Puterea judecătorească se exercita prin intermediul Curților și tribunalelor. Hotărârile se pronunță în virtutea legii și se execută în numele Domnului. Este interzisă organizarea oricăror „comisiuni sau tribunale extraordinare” (art. 104). S-a creat juriul obligatoriu în toate materiile criminale și delictele politice și de presă (art. 105)⁵⁹.

Două momente importante al istoriei naționale din perioada următoare - cucerirea independenței și proclamarea regatului – vor avea efecte inerente asupra dreptului național. România intra într-o nouă etapă a procesului de afirmare europeană, care pregătea desăvârșirea unificării

⁵⁹ Pentru analiza Constituției din 1866 (izvoare, critici aduse în timp, ș.a.), Mircea Duțu, *Știința dreptului și cultura juridică din România*, 2018, pp. 28-41; N. Iorga, *Istoricul constituției românești, în Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, 1990, pp. 25-53, care susține că la noi a existat o dezvoltare constituțională ignorată de Constituția de la 1866, „făcută de altfel de un excelent croitor, dar deprins să fabrice haine pentru alte corpuri, și am trăit cu trupul nostru deoparte și cu haina străină filfind deasupra lui, fără nici un efect aproape asupra vieții noastre politice decât acela de a introduce o ipocrizie mai mult”; I. C. Filitti, *Izvoarele Constituției de la 1866 (Originile democrației române)*, Tipografia ziarului Universul, București, 1934, care subliniază că legea fundamentală din 1866 nu putea să fie mai puțin liberală „pentru că nu se putea merge împotriva unui curent vechi atunci de aproape o jumătate de veac” (p. 22); C. C. Angelescu, *Izvoarele Constituției române de la 1866*, București, 1926, care sublinia că în raportul primului ministru Ion Ghica se menționa că în elaborarea proiectului s-a avut în vedere și „convenția de la 1858, care este bazată pe principiile binefăcătoare ale revoluției franceze din 1789, și constituția regatului Belgiei” (pp. 11-2); A. Rădulescu, *Influența belgiană asupra dreptului român*, București, 1931, pp. 14-18.

statale a națiunii române⁶⁰. La mai puțin de două decenii după constituirea statului național, România își cucerea independența, recunoscută de marile puteri, iar dreptul național se consolida.

Prin Tratatul de la Berlin din 1/13 iulie 1878 s-a recunoscut independența României (art. 43-45), dar aceasta trebuia să retrocedeze „porțiunea teritorială a Basarabiei, despărțită de Rusia în urma Tratatului de la Paris din 1856” și, de asemenea, să acorde drepturi civile și politice tuturor locuitorilor, pământeni sau străini, indiferent cărei confesiuni ori comunități religioase aparțineau (se aveau în vedere evreii și musulmanii). Pe de altă parte, se statua reunirea cu România a insulelor Deltei Dunării și a Dobrogei⁶¹. Libertatea navigației pe Dunăre, recunoscută ca fiind de interes european, cunoștea o serie de precizări și reglementări. În acest context s-a pus problema integrării Dobrogei în spațiul juridic românesc, iar prin Legea din 8 iulie 1884 a fost modificată Constituția din 1866, care prin art. 133 prevedea că „Dispozițiile acestei constituții se vor aplica prin legi speciale și în partea României de peste Dunăre”. Carol I sublinia, în *Proclamația adresată populației dobrogene*, că principalul beneficiu al noii apartenențe statale a Dobrogei este intrarea sub suzeranitatea unui stat unde „numai legea desbătută și încuviințată de națiune, hotărăște și ocârmuiește”⁶².

⁶⁰ Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal, în Războiul neatârării 1877-1878*, București, 1927, p. 211, care arată credința studenților transilvăneni și bucovineni că din România independentă „în curând se va naște România mare”.

⁶¹ Linia granițelor urma să fie fixată de Comisiunea Europeană instituită pentru delimitarea Bulgariei.

⁶² Monitorul Oficial nr. 225 din 1878, pp. 7161- 2; *Cuvântările regelui Carol I 1866-1914*, vol. I (1866- 1886), ediție îngrijită de Constantin C. Giurescu, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939, nr. 349, pp. 296-298; *Proclamațiunea Alteței Sale Carol I adresată poporațiunii dobrogene*, Brăila, 14 noiembrie 1878, în vol. „Tre-Deci de ani de

Într-o primă etapă, pentru integrarea provinciei în statul român independent, organizarea administrativă și judecătorească s-a realizat pe calea unor regulamente guvernamentale, având în vedere particularitățile istorice și realitățile socio-demografice ale provinciei⁶³. În Monitorul Oficial nr. 254 din 15 noiembrie 1878 a fost publicat Regulamentul pentru împărțirea și organizarea administrativă a Dobrogei, care dezvolta *regimul regulamentar* al provinciei.

Din punct de vedere administrativ, existau trei județe, împărțite în mai multe plăși, alcătuite, la rândul lor, din mai multe comune. Sistemul instanțelor judecătorești includea judecătoriile comunale de pace, tribunalele de ocoale, tribunalele mahomedane și tribunalele de apel. În fiecare comună rurală exista judecătorie de pace, alcătuită din primar (*muchatar*) și doi jurați (*azale* sau *ciorbagii*), aleși pe un an de comunitate dintre notabilii sau bătrânii localității. Când populația era mixtă, musulmanii alegeau un jurat, iar cei nemusulmani altul. În orașul de reședință al fiecărui ocol sau plasă exista tribunal de ocol, compus din judecător (numit de guvern) și doi membri asistenți aleși. În reședința tribunalului de ocol funcționa o *judecătorie mahomedană*, compusă dintr-un hoga și doi membri aleși de obște,

domnie ai Regelui Carol I. Cuvântări și acte”, Ed. Academiei Române, București, 1897, p. 515. În cuvântarea respectivă, în cel de-al XIII-lea an al domniei, Carol I îi anunța pe dobrogenii că provincia lor în curând, „pe cale constituțională, va primi o organizațiune definitivă, care va așeza pe temelii statornice pozițiunea voastră cetățenească”.

⁶³ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. II, *De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, Gheorghe Platon (coord.), *Integrarea Dobrogei*, pp. 36-44; Mircea Duțu, *Știința dreptului și cultura juridică în România, Integrarea Dobrogei în spațiul juridico-statal românesc*, pp. 43-50; Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, în special, cap. XIV – Revenirea Dobrogei la România, pp. 269-284, și cap. XV – Dezvoltarea Dobrogei în cadrul național (1878-1918), pp. 285-320.

confirmați de ministrul justiției la recomandarea muftiului. Aceste instanțe judecau toate cauzele dintre mahomedani care priveau familia (căsătorie, divorț, tutelă, minoritate, succesiune legală sau testamentară, puterea părintească și maritală), după legea musulmană. Tribunalele de apel (*done*) aveau sediul în Tulcea și Constanța (Küstengea) și erau alcătuite dintr-un președinte, doi membri, numiți de guvern, și doi membri – unul musulman, altul nemusulman – aleși pe un an de delegații plășilor. Legea pentru organizarea Dobrogei a fost publicată în Monitorul Oficial nr. 56 din 9/21 martie 1880, iar prin structura și conținutul său avea un veritabil caracter constituțional⁶⁴.

Ca o consecință logică a cuceririi independenței de stat, Parlamentul proclamă România regat la 14/26 martie 1881. Prințul Carol primește pentru sine și pentru urmașii săi, după 15 ani de domnie, titlul de rege al României, iar moștenitorul tronului va purta titlul de prinț de coroană al României. Festivitățile prilejuite de proclamarea Regatului și de încoronarea domnitorului Carol I se vor desfășura la 10/22 mai 1864. Primind coroana de oțel din mâna Președintelui Senatului, Carol I arată semnificația acestei zile în viața poporului român. Regatul consacră 15 ani „de lupte grele, și de fapte mari” în care „*Sub puternicul scut al Constituțiunii, România a crescut, s-a*

⁶⁴ Legea avea 80 de articole, 9 capitole: I. Despre teritoriul Dobrogei (art. 1-2); II. Despre drepturile Dobrogenilor (art. 3- 24); III. Despre administrațiunea Dobrogei (art. 25-35); IV. Despre instituțiile județene și comunale (art. 36-56); V. Despre puterea judecătorească (art. 57-63); VI. Despre finanțe (art. 64- 65); VII. Despre puterea armată (art. 67-68); VIII. Dispozițiuni generale (art. 69-72); IX. Dispozițiuni tranzitorii (art. 73-80). Mihail Kogălniceanu, ministrul de interne, afirma în cadrul dezbaterilor din ședința Senatului din 6/18 martie 1880, că numai din modestie legea nu a fost denumită Constituția Dobrogei; Paul Negulescu, *Curs de drept constituțional*, București, editat de Alex Th. Doicescu, f.a. (cuvânt către cititori semnat septembrie 1927), p. 84.

desvolatat, s-a întărit". Regatul este și „*garanția cea mai sigură pentru viitor*”⁶⁵. România își consolidează poziția în sistemul relațiilor internaționale, în special în Europa, iar mișcarea de emancipare națională a românilor de peste Carpați este impulsionată din nou.

În perioada următoare, din mesajele regelui adresate Corpurilor legiuitoare, putem să observăm domeniile care îl preocupă și în care „legiferarea va avea să se exercite”. Vor fi menționate în mai multe rânduri, în deschiderea sesiunilor parlamentare, „problemele economice”, dar și „navigația pe Dunăre”, „drumurile de fier”, „învățământul la sate” (Mesaj la deschiderea Corpurilor legiuitoare din 15/27 noiembrie 1881)⁶⁶. Vor fi semnalate, la închiderea sesiunilor parlamentare, domeniile în care au fost adoptate acte normative importante: „s-au stabilit relații economice sigure cu țările cu care nu aveam convențiuni încheiate”, „scăderea impozitului”, „legea învoielilor agricole”, „înființarea caselor de credit agricol”, „reglementarea proprietății în Dobrogea”, „o nouă lege electorală”, „s-a instituit domeniul Coroanei”. În mesajul din 15/27 noiembrie 1886 înfățișează un plan de lucru vast pentru sesiunea parlamentară care se deschide: „convenții comerciale de încheiat”, „căi ferate de făcut”, „punerea la punct a legilor cu caracter economic”, „probleme de rezolvat în legătură cu școala, biserica și armata”.

Pentru a avea tabloul complet al mecanismelor legiferării din perioada respectivă, esențiale pentru evoluția dreptului pozitiv, trebuie să avem în

⁶⁵ Monitorul Oficial nr. 32 din 1881, p. 998; Cuvântările regelui Carol I 1866-1914, vol. I (1866-1886), ediție îngrijită de Constantin C. Giurescu, 1939, pct. 408, p. 365.

⁶⁶ Cuvântările regelui Carol I 1866-1914, vol. I (1866- 1886), ediție îngrijită de Constantin C. Giurescu, 1939, pct. 414 (pp. 372-380), pct. 426 (pp. 387-388), nr. 431 (pp. 391-393), pct. 437 (pp. 396-398), pct. 438 (pp. 399-401), pct. 453 (pp. 411-413), pct. 460 (pp. 417-420), pct. 485 (pp. 441-445).

vedere că viața politică din România se desfășura după 1878 în cadrul statornicit după reformele din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza și adoptarea Constituției din 1866. Partidele politice, pentru că etapa grupărilor politice fusese depășită, erau cele care formau Parlamentul și, prin deținerea puterii, impuneau guvernul, administrația centrală și locală. În practica politică hotărârile importante erau luate, de regulă, de rege și de șefii partidelor guvernante, cu consultarea aderenților apropiați. După formarea partidelor, lunga guvernare liberală (1876-1888) și lunga guvernare a formațiunilor conservatoare (1888-1895), cu rezultate benefice pentru modernizarea țării, au radicalizat scena politică. Sistemul rotativei guvernamentale introdus de Carol I pentru a asigura stabilitatea vieții politice din România, oferea cele două mari partide – Partidul Național Liberal și Partidul Conservator – alternativ guvernarea. Ambele partide susțineau modernizarea țării, însă liberalii doreau o modernizare rapidă cu adoptarea modelului occidental și adaptarea lui la realitățile românești, în timp ce conservatorii doreau ca procesul să se desfășoare de jos în sus, construirea „fondului” înaintea adoptării „formeii”.

O trăsătură specifică modernizării României, observată și în alte țări care au pornit mai târziu pe calea modernizării, o reprezintă intervenționismul statului, care se manifestă și prin actele normative adoptate în aceste decenii⁶⁷. Pot fi amintite: Legea de încurajare a industriei din 1887 (prelungită în anul 1912), Legea minelor din 1895, care au fost determinate pentru

⁶⁷ Gheorghe Iacob, în *Istoria românilor*, vol. II, Dan Berindei, Dorina Rusu (coord.). Ed. Academiei Române, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2018, cap. VIII, De la Independență la Marea Unire (1878-1918), Introducere, pp. 157-162. Pentru *Politica petrolului în România până la 1918 și impactul Legii minelor din 1895*, Gheorghe Buzatu, *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929*, Ed. Junimea, Iași, 1981, pp. 42-72.

evoluția acestor domenii, în acord cu interesele naționale și cu realitatea resurselor existente. De asemenea, Legea pentru înființarea de edificii și construcțiuni publice din 1882, care a permis, până la Primul Război Mondial, construirea principalelor edificii civile, economice, militare din țară.

VIII. Concluzii

În numeroase lucrări privind istoria modernă a românilor, importante acte politice sunt consemnate în categoria „faptului împlinit”⁶⁸. În seria acestor fapte, a doua jumătate a secolului al XIX-lea ar include: dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza, opera de consolidare a Unirii Principatelor, secularizarea averilor mănăstirești, lovitura de stat din 2 mai 1864, 11 februarie 1866, aducerea prințului străin, adoptarea Constituției de la 1866, proclamarea Independenței de stat a României. În această perioadă, reformele din cei șapte ani de domnie ai lui Alexandru Ioan Cuza aduc prima unificare legislativă națională și pun bazele constituționale ale României moderne. Înființarea Universității din Iași (26 octombrie/7 noiembrie 1860) și a Universității din București (4/16 iulie 1864), primele două universități moderne din România, a marcat o nouă etapă în învățământul juridic românesc. Ambele aveau în structură facultăți de drept.

Exercițiul legiferării moderne inițiat atunci, având un ritm care a fost uneori criticat, a continuat prin adoptarea Constituției din anul 1866 sau prin măsurile de integrare a Dobrogei în sistemul dreptului românesc. El va fi

⁶⁸ L. Bonciu, *Diplomația europeană și triumful cauzei române (1856-1859)*, Iași, 1978; D. Berindei, *Epoca Unirii*, București, 1979; Gh. Cliveti, *România și Puterile Garante. 1856-1878*, Iași, 1988; Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, București, 1985

însoțit treptat de o jurisprudență națională consecventă și creatoare, esențială pentru apărarea drepturilor fundamentale și echilibrul puterilor în stat. În perioada 1859-1918 România construiește și consolidează un sistem de drept modern, supus unor principii fundamentale care se regăseau în întreaga Europă, cu mecanisme și instituții funcționale, fiind deschisă, nu fără riscuri, pentru soluțiile juridice cele mai înaintate ale vremii. În acest sens, pe drumul deschis de generația Unirii Principatelor, Carol I a consolidat în interior forța benefică a dreptului, construind un stat în care „*numai legea desbătută și încuviințată de națiune, hotărăște și ocârmuiește*”, și a urmărit afirmarea României în politica externă pentru asigurarea climatului internațional favorabil pentru dezvoltarea internă. Știința dreptului și cultura juridică aveau în Vechiul Regat, după aproape șase decenii de la Unirea Principatelor, adunată prin tradiție și prin reformă, o zestre importantă, o veritabilă „*stare de drept împlinită*”. După o evoluție politică și economică în contextul internațional cunoscut, în România, în Vechiul Regat, exista la începutul secolului al XX-lea un *sistem de drept deplin înfăptuit* care aștepta cu îndreptățire să fie temelia sistemului juridic al României Mari.